

b. 5390.

VARGHA FERENC EMLÉKEZETE

Irta és a Magyar Jogászegyletnek 1940. évi december hó 14. napján tartott
ünnepi ülésén felolvasta

Dr. FINKEY FERENC

ny. koronaügyész.

Különnyomat a „Magyar Jogászegyleti Értekezések“ 1941. évi januári számából.

BUDAPEST, 1941.

Attila-nyomda részvénytársaság, II. kerület, Szász Károly-utca 3—5. szám.

b. 5390.

VARGHA FERENC EMLÉKEZETE

Irta és a Magyar Jogászegyletnek 1940. évi december hó 14. napján tartott
ünnepi ülésén felolvasta

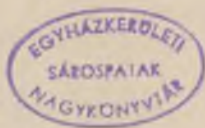
Dr. FINKEY FERENC

ny. koronaügyész.

Különlenyomat a „Magyar Jogászegyleti Értekezések“ 1941. évi januári számából.

BUDAPEST, 1941.

Attila-nyomda részvénytársaság, II. kerület, Szász Károly-utca 3—5. szám.

A. 2514/1953.

Felelős kiadó: *dr. Finkey Ferenc.*

9541 Aitila-nyomda részvénytársaság Budapest
II. kerület, Szász Károiv-utca 3-5. — Telefon: *150—080.
Igazgató: KULCSÁR ANDOR.

Mélyen tisztelt Ünnepi Ülés!

Ma, amikor alig húsz évvel a nagy világháború befejezte után újból egy, talán még nagyobb világháború kellős közepén vagyunk, elég okunk lehet elmélkedni a régi bölcsészeti vitakérdés felett, melyik a fontosabb tényező az emberiség életében, a korszellem, avagy az egyéni ész és akarat? Melyik előbb való, a totalitás vagy az egyén? Madáchnak van-e igaza, aki az Ember tragédiájában azt adja Lucifer szájába:

A kor folyam, mely visz vagy elmerít,
Uszója, nem vezére az egyén.
Kiket nagyoknak mond a krónika,
Mind az, ki hat, megérté századát,
De nem szülé az új fogalmakat.
Nem a kakas szavára kezd viradni,
De a kakas kiált, merthogy virad.

Vagy a Carlyle elméletéhez, a hősök kultuszához csatlakozunk s ismerjük el, hogy a nagy emberek teremtik a nagy eseményeket, ők viszik előre az emberiséget a haladás útján, vagy döntik romba az országokat, nemzeteket, intézményeket?

Az a férfiú, akinek az emlékezetét óhajtjuk mai ünnepi ülésünkön megtisztelni, bölcsen megadta a feleletet erre a nagy kérdésre is. „Az ember szellemi életének s intézményeinek fejlődését nem a nagy emberek, nem a Carlyle szerinti hősök hozzák létre, — de viszont nem is a társadalom tudatának erkölcsi és értelmi tartalma, vagyis a közszellem önállóan, hanem e kettő együttvéve. Az emberiség haladásának, az intézmények keletkezésének és fejlődésének elengedhetetlen feltétele az, hogy a nagy emberek értelmi kapitálisa szerves egésszé fonódjon össze a köztudattal. A kultúra csak akkor képes haladni, ha a vezető emberek eszméi bele tudnak olvadni a köztudatba.“ (Vargha Ferenc: Az esküdtbírótság tévedése. 1915. 18. l.).

Magam is ezt vallom. De mégis hangsúlyozom, hogy nagy emberekre, vezérekre, az emberiségnek mindig szüksége volt és szüksége lesz. Amint a háború sikere a névtelen közkatonák hősiességétől, önfeláldozásától függ ugyan, de zseniális vezető nélkül a közkatonák ezrei sem tudnának diadalt aratni, — úgy a nemzetek, az államok békés életében a különböző jogintézmények

megteremtése és tökéletesítése, a szükséges törvények kiharcolása mindig a nagy elmék, az átlagon felülemelkedő, magasröptű szellemek hosszú munkájának eredménye.

Igy a modern állami jogrendszerek egyik legfejlettebb ágának, a büntetőjog rendszerének és intézményeinek magas színvonalra emelése is kétségtelenül azoknak a nagy jogászoknak, orvosoknak és emberbarátoknak köszönhető, akik az utolsó két század során — nagy háborúk, világválságok idején is — síkra szálltak a közép- és újkori barbár felfogás, a XVIII. század közepéig Európaszerte uralkodó kegyetlen büntetési rendszer emberietlensége ellen, akik a kortársaik lelkében sokszor csak tudat alatt lappangó sejtéseket, gondolatokat eszmévé, határozott követeleléssé tömörítették és uralkodó korszakmivé emelték. Egy Beccaria, egy Thomasius, egy Howard, egy P. A. Feuerbach nélkül, nálunk egy Deák Ferenc, egy Kossuth, egy Dr. Eötvös József, egy Szemere Bertalan bátor sikraszállása nélkül ki tudja meddig uralkodott volna még a tortura, a sűrű halálbüntetés és a mindennapi botozás utálatos rendszere. A dogmatikus büntetőjog, a klasszikus Btk-ek és Bp-ok megteremtése kétségtelenül a XIX. század nagy büntetőjogtudósainak, egy Carrarának, Brusának, egy Haus-nak, Hélie-nek, egy Binding-nek, egy Garraud-nak, — a kriminológia különböző ágainak kiépítése egy Lombroso, egy Ferri, Garofalo, — egy Durkheim, egy Lacassagne, egy Van Hamel, Fr. von Liszt és annyi sok kitűnő orvos, államférfi, emberbarát egész életüket átfogó hatalmas szellemi munkásságának köszönhető.

A mai bámulatos fejlettségű büntetőjog és a mai modern büntető igazságszolgáltatás nagyszerű épületének ezek közé a vezéregyéniségei közé tartozott a mindnyájunk fájdalmára pár hóval ezelőtt kidőlt nagy magyar büntetőjogász: Vargha Ferenc is.

Vargha Ferenc a magyar büntetőjog utolsó félszázadának egyik legmarkánsabb egyénisége és legnagyobb hatású vezére volt. A magyar büntetőjog irodalmi és gyakorlati munkásai közül toronymagasságra emelkedett ki. Nagy volt ügyis, mint dogmatikus büntetőjogász, aki az anyagi és az alaki büntetőjog szövevényes paragrafusainak helyes értelmezését szuverén biztossággal irányította, — nagy volt ügyis, mint a büntetőjog jövőjét, korszerű fejlesztését előkészítő kriminálszociológus és különösen, mint a leggazdagabb tudományos vértazzal vezérekedő kriminalpszichológus, — de ügyis, mint az élő magyar büntetőjognak, a magyar büntetőbírói gyakorlatnak, a büntető igazságszolgáltatás gépezetének egyik tényleges vezetője és világító oszlopa.

Amikor e nagy magyar büntetőjogászunk elköltözése felett a kegyeletes megemlékezés fáklyáját meggyújtani kívánom, első-

sorban nem az ő egyéni életének rajzával és érdemei magasztalásával óhajtok foglalkozni, mint inkább az ő maradandó alkotásainak, irodalmi munkáinak, nagyszerű büntetőjogi tanulmányainak bemutatásával szeretnék áldozni a nagy Mester emlékének.

Talán korainak mondható az én megemlékezésem — hiszen még alig hervadtak el nagy halottunk sírján a kegyelet koszorúi, de más oldalról talán éppen az ő elvesztése felett ma még oly élénken érzett fájdalomk enyhítésére és vigasztalásunkra fog szolgálni, ha összeállítom annak a sok-sok gyönyörű tanulmánynak a sorozatát, amelyekkel Vargha Ferenc bennünket megajándékozott.

Kiváló irodalomtörténészünk, Horváth János mondja egyik nagy költőnk felett tartott emlékbeszédének bevezetésében, hogy: „a férfikor buzgó munkásságát, mely a névnek egykor tiszteletet szerzett, a hosszú öregkor könnyen behavazza, elfeledteti; a név fénye még nem aludt ki egészen, de jelentése kiveszett a köztudatból s kutató feltárássra, megújításra szorul.“ De miként ő rögtön megállapítja a kivételt és Vargha Gyulára, a költőre nézve kiemeli, hogy: „a róla alkotott kép még nem enyészhetett el s nem vár mesterséges élesztésre, mert él a maga erejéből s önként sugározza ki fényét, melegét“, — úgy mi is elmondhatjuk, hogy Vargha Ferenc, a nagy büntetőjogász emléke — annak ellenére, hogy már tíz évvel ezelőtt nyugalomba vonult és a Mindenható kegyelméből hosszú tisztes öregkort, 82 évet ért meg, — szintén nem szorul mesterséges élesztésre s minden magyar büntetőjogász s talán mondhatom, hogy minden magyar jogász lelkében ma is elevenen él az ő lelki alakja. Azok is — a fiatalabbak —, akik őt személyesen már nem ismerték, nagyon jól tudják, hogy ő volt a m. kir. Kúria egyik legnagyobb díszje az utolsó évtizedek alatt, ő volt a magyar büntetőjogi tudomány és a kriminálpszichológia legszellemesebb essay-írója s mélyen szántó tanulmányai ma is közkedvelt olvasmányai a büntetőjog régibb és újabb munkásainak.

Vargha Ferenc értéke azalatt a tíz év alatt, amit 48 évi szolgálata után még nyugalomban töltött közöttünk, csak nőtt a mi lelkünkben, nem szükséges azért várnunk az idő érlelő erejére az ő írói működésének, a magyar büntető igazságszolgáltatás fejlesztése körül szerzett nagy érdemeinek helyes megítélése végett. Nyugalombavonulásakor a magyar jogászság, a szakirodalom, a m. kir. kormány és a Kormányzó Ur Ó Főméltósága egyértelemmel hajtották meg előtte az elismerés zászlaját, — most amikor az örök béke és nyugalom hazájába elköltözése feletti fájdalomknak ünnepélyes alakban is kifejezést kívántunk adni, a Magyar Jogászegylet ünnepi beszéddel óhajtotta kifejezni nagyemlékű tiszteleti tagja iránti hódolatát és őszinte kegyeletét.

A Magyar Jogászegylet elnökségének megtisztelő bizalma folytán reám hárult a kegyeletes kötelesség, hogy Mesterem és hivatali elődöm szellemi arcát megrajzoljam és az ő bírói, ügyészi és írói munkásságát tömör összefoglalásban bemutassam. Amennyire fájdalmas reám ennek a kötelességnek a teljesítése, másfelől szívem szerint teljesítem azt, hogy ezzel is lerójjam az ő iránta érzett hálám parányi részét, azért a kitüntető barátságért, mellyel engemet, még mint ismeretlen jogakadémiai tanárt, személyes ismeretség nélkül levél útján már négy évtizeddel ezelőtt megajándékozott s húsz év múltán, mikor itt Budapesten szerencsés lehettem őt személyesen megismerni, igaz szerelettel vett pártfogásába és életpályám alakulására is döntő befolyással volt.

Emlékbeszédem első része Vargha Ferenc életrajzi adatainak rövid bemutatása, második része az ő anyagi büntetőjogi, büntető perjogi és kriminálpszichológiai, valamint a parlamenti jog körébe vágó tanulmányainak ismertetése, harmadik része pedig az ő egyéniségének jellemrajza, lelki alkatának vázolása.

I. Életrajzi adatok.

Vargha Ferenc született 1858. évi november 26-án Kecskeméten. Atyja Vargha Imre, ügyvéd, majd kassai törvényszéki s később szegedi kir. ítélőtáblai bíró, anyja Rácz Ágnes volt.

A diósadi és hidaí Vargha-család őseiről nem sikerült közelebbi adatokat kapnom. Vargha Ferenc ifjú- és férfikorát abban az idealisztikus liberális világ légkörében élte át, mely az 1848-i nagy alkotmánymegifjodás folytán nem sokat törődött a nemesi családfával, hanem Vörösmarty epigrammjával tartott:

Mintha nem őtől származnál? Légy tetteid által

Őse családodnak s a haza áldani fog.

Vargha Ferenc sem kereste a távoli nagy ősoket, nem kutatót a családi oklevelek, a kutyabőrök után, ő is azt tartotta, hogy az egyén érdeme nem a sok százados családból való származásban, de a tehetségben és a kitartó munkában áll. Így talán ő maga sem sokat tudott távolabbi őseiről, nem is használta soha a két családi előnevet, melyről mi is csak gyászjelentéséből vettünk tudomást. Ellenben annál melegebben beszélt előttem is édesatyjáról, a sok kitünő jellemvonással ékes, derült kedélyű hírőről és édesanyjáról, a régi magyar nagyasszonyok hódolatrakészítő példányképéről.

Édesatyja tényleg jóhírű ügyvéd, majd kiváló bíró, a régi jó táblabírák prototípusa volt, aki nem a törvények paragrafusainak idézgetésével, hanem a lelkében élő igazságérzet és a maga becsületes, egyenes esze alapján ítelt s puritán életével, nyugodt jóízű humorával, harmónikus családi életével általános tiszteletet és becsülést szerzett életének mindenik állomásán. Több helyen

ügyvédkedett, Kecskeméten, Hódmezővásárhelyen. Tisza Kálmánnak nagy politikai híve volt, úgy, hogy Tisza miniszterelnök korában közjegyzőséggel kínálta meg, amit azonban ő nem fogadott el, mert éppen akkoriban nagyobb birtokot vett s az ügyvédség mellett gazdálkodni próbált. A gazdálkodás azonban nem vált be s Vargha Ferenc elbeszélése szerint atyja hamarosan túl is adott a birtokon (nagy veszteséggel) és folyamodott árvaszéki ülnökségért, amit meg is kapott s Nagyváradon volt több évig a megyei árvaszék ülnöke. Majd innen kir. törvényszéki bíróvá nevezték ki Kassára, ahol sok éven át működött. A kir. ítélőtáblák decentralizációja alkalmával Szegedre került ítélőtáblai bírónak. Itt is halt meg 1916-ban.

Édesanyja a derült, jóságos, emellett nagy gyakorlati érzékű és energikus temperamentumú háziasszony példányképe volt. Vargha Ferenc tőle örökölte arcvonásait, csillogó szemeit és munkaszerető, szakadatlanul hasznos munkával foglalkozó, szinte nyughatatlanul dolgozó természetét. Tőle örökölte Ferenc nagy kezűgyességét is. Ma is megvannak a gyönyörű fafaragásos díszmunkái, melyeket fiatal férj korában feleségének készített. Idősebb korában mester nélkül, egy német könyv alapján, megtanulta a könyvkötészetet is és rengeteg könyvét kötött be saját gyönyörűségére. Ferencnek egy nővére volt: Gizella, aki szintén édesanyjukra ütött. Rendkívül szép, szellemes, élénk temperamentumú lány, majd asszony (Krucsay Gyula, kassai járásbíró felesége).

Ebben a boldog és tiszteletreméltó családi körben nőtt fel V. Ferenc. Gyermekek- és fiatalkoráról nem sok felemlíteni való van. Élénk, jókedvű, szorgalmas gyermeknek ismerték. Elemi iskoláit Kecskeméten, a középiskolát Nagyváradon és Kassán végezte. Kassán tett érettségi vizsgát is. Itt volt joghallgató, majd egyéves önkéntes a 34-es gyalogezredben. Itt szövődött ifjúkori barátsága Juhász Andorral, a későbbi kúriai elnökkel, Hazai Samuval, a későbbi hadügyminiszterrel és a nála 15 évvel fiatalabb Timkó Zoltánnal.

A jogi tanfolyam elvégzése után atyja kívánságára a postánál lépett szolgálatba. De csakhamar meggyőződött, hogy minden adottsága amellettszól, hogy kövesse atyja hivatását. Puritán bírói jelleme, mélységes igazságszeretete és patriárechális kedélyessége tényleg atyai öröksége volt. Így lépett be 1882-ben a kassai kir. törvényszékhez joggyakornoknak. Akkoriban a díjtalan joggyakornokságon kellett kezdeni a fiatal jogásznak pályáját s jó néhány év kellett hozzá, hogy díjas gyakornok, majd aljegyző lehessen. Vargha Ferenc is így járt, négy évig gyakornokoskodott Kassán. Főnökei nagyon megszerették az éleseszű, bátor kritikai szellemű fiatalembert, aki nem rejtette véka alá hi-

vatali főnökei előtt sem a maga felfogását. Itt kezdte meg irodalmi munkásságát is. Első cikkét névtelenül küldte be a Németh Péter Büntetőjog Tára c. szaklapjába. A szerkesztőt meglepte a cikk értékes kritikája s még inkább a szerénység, hogy ismeretlen kívánt maradni még a szerkesztő előtt is. Hamarosan kipulhatolta azonban az ügyes szerkesztő a cikk írójának nevét s ettől kezdve ő buzdította a fiatal joggyakornokot az ítéletkritikák írására.

Négy év múlva, 1886-ban végre aljegyző lett a kassai törvényszéknél s még ugyanebben az évben — Teleszky István igazságügyi államtitkár, atyjának jóbarátja, biztatására — kir. alügyészségért folyamodott s azt el is nyerte Gyulán. Ezzel indult meg a Vargha Ferenc magasra ívelt gyönyörű hivatali pályája.

Mint alügyész rögtön feltűnt főnökei előtt rendkívül éles judíciumával, bátor kritikájával, páratlan gyors munkájával, valamint állandó cikkezésével a jogi szaklapokban. Így vonta magára Kozma Sándornak, a kir. ügyészség atyamesterének figyelmét és nagy jóakarátát, aki midőn Vargha pár évi gyulai alügyészsége után áthelyezését kérte valamelyik nagyobb törvényszéki székhelyre, azonnal teljesítette kérését s előbb Sopronba, majd nemsokára Komáromba, innen Budapestre helyeztette át s végre 1891-ben, öt évi alügyészkedése után, kir. ügyésszé nevezette ki Kecskemétre. Nagy dolog volt ez abban az időben, hogy valaki 31 éves korában a kir. ügyészi díszes és az „ügyészi pótlékkal“ jutalmazott állást elnyerjen. De Vargha valóban rászolgált erre a kivételes gyors előmenetelre és a Kozma Sándor bizalmára, mert kecskeméti hivataloskodása alatt már szinte országos híre lett mint a legkitünőbb kir. ügyészek egyikének.

Kecskeméten azonban alig három évet töltött Vargha, mert már 1893-ban Budapestre nevezik ki kir. törvényszéki bírónak. Ezzel feljutott a vidéki bírák és ügyészek álmvárosába, a fővárosba, hogy itt a legfontosabb ponton, a legsúlyosabb ügyekben álljon szolgálatára a magyar igazságügynek. 1893-tól 1930-ig, tehát 37 éven át működött Vargha a fővárosban, egymás után nyerve el a mind magasabb bírói és kir. ügyészi pozíciókat.

A kir. törvényszéken Vargha csakhamar végtárgyalási elnök lett s ebben a minőségben számos nagy port felvert bűnügyet intézett el, most már az egész ország és a napisajtó nyilvánossága mellett. Mint a paragrafusok útvesztőiben behunyt szemmel járó s nem a betűigazságot, hanem a valódi emberi igazságot kereső, a formalizmuson és a kicsinyeskedésen mindig felülemelkedő tárgyalási elnök lett csakhamar híressé és félelmetessé.

Ennek a nagy gyakorlati képességének, valamint állandóan növekvő kitűnő szakcikkeinek jutalma lett aztán, hogy 1896-ban az igazságügyminiszter, Erdély Sándor — Balogh Jenőnek, a minisztérium tudományos vezető szellemének kezdeményezésére — be-

rendelte Varghát a minisztérium törvényelőkészítő osztályába, az éppen akkor codifikált Bp. életbeléptetésével járó rengeteg minisztériális munka megoldásában való segédkezésre. Vargha itt is alaposan kivette részét a fontos és nehéz munkából. Balogh Jenővel és a minisztérium többi kitűnőségeivel karöltve pár év alatt elkészítették a Bp. ú. n. melléktörvényeit, a nagyszámú rendeleteket, utasításokat, iratmintákat, melyek a nagy büntető perjogi codex zavartalan életbeléptetéséhez szükségesek voltak. Vargha műve különösebben az esküdtbíróságokról szóló 1897. évi XXXIII. tc. és az ehhez tartozó sok rendelet és utasítás megalkotása. Valóban szerencsés ötlet volt az ő bevonása ebbe a rendkívül nehéz feladat megoldásába, mert az ő óriási gyakorlati tapasztalata és rutinja s az ő gyors észjárása volt egyik főtenyezője, hogy mindezek a nélkülözhetetlen előkészítési munkák 1900 január elsejére készen lettek s a millenáris év nagy alkotása, a Bp. és melléktörvényei akadálytalanul életbeléphettek.

Még a minisztériumi működése közben érte az a kitüntetés, hogy kir. ítélőtáblai bírói címet és jelleget nyert. Majd pedig mikor három év múltán berendelése véget ért, mint kir. főügyészi helyettes lépett át a budapesti kir. főügyészségre. A kir. főügyészségen, a népszerű Czárán István, kir. főügyész oldalán, mindössze négy évet töltött, mert 1904-ben a legfelső ügyészi szervezetbe, koronaügyész helyettesé neveztetett ki, ahol azután 8 évig dolgozott a nagyhírű Székely Ferenc, koronaügyész (később igazság-miniszter) jobbkeze gyanánt. Ez a 12 év, amit a kir. főügyészségen és a koronaügyészségen még nem mint hivatalfőnök, csak mint helyettes töltött Vargha, lett a legalkalmasabb terep az ő nagy képességeinek teljes kibontakozására. A két felsőbb bíróság, a budapesti kir. ítélőtábla és a m. kir. Kúria melletti, több mint egy évtizedes működése bőséges alkalmat nyújtott neki a felsőbb bírósági joggyakorlat közvetlen megismerésére s perorvoslati rendszerünk fogyatkozásainak, büntető igazságszolgáltatásunk kiáltó hibáinak felismerésére. Ebben a minőségében írta a legjelentősebb és legnagyobb horderejű perjogi tanulmányait.

Mikor azután 12 évi ily nagyértékű ügyészi működése után 1912-ben a kir. Kúria tanácselnöki méltóságába lépett át, az ország jogászai közvéleménye a legnagyobb megnyugvással és örvendezéssel fogadta az ő újabb előmenetelét, mert mindenki meg volt győződve, hogy az arra legméltóbb ember került erre a legmagasabb bírói polcra. Ő maga is belső megelégedéssel vette ezt az ő lelkületének és képességeinek legmegfelelőbb bírói székét, jól tudván, hogy itt fogja gyakorlatilag is érvényesíthetni az igazságos bíróról lelkében élő eszményképet. Ugyis lett. 12 évi kúriai tanácselnöki működése, éppen a Csemegi Károly egykori tanácselnöki székében, fénykora volt hosszú igazságügyi pályá-

jának s itteni nagyszerű működése tette nevét, mint az országban a legkimagaslóbb és legbecsültebb főbíró nevét osztatlan tisztelet és becsülés tárgyává. A kir. Kúria második büntető tanácsának ítéletei — hasonlóan a Csemegi elnöklete alatt — két évtizeddel előbb — hozottakhoz — szakkörökben és laikusok előtt az igazságos ítéletek mintái és útmutatói gyanánt lettek közismeretessé. Különösen a világháború idején és az összeomlásunk alatt hozott drákói szigorú ítéletei keltettek közmegnyugvást és örömet s nagyban hozzájárultak az akkori ocsmány társadalomellenes büntettek kiirtásához.

1923. májusában érte el hivatali pályája zenitjét, a koronaügyési méltóságot. Talán még méltóbb hely lett volna számára a kir. Kúria másodelnöki széke, ahol betetőzhetne volna nagybírói vezető munkáját, de a nem kevésbé díszes koronaügyési állás is méltó befejezése volt hosszú és valóban nagyértékű igazságügyi szolgálatának. Növelte ennek a magas állásának díszét az is, hogy az új felsőházi törvény 1926-ban a koronaügyészt felruházta felsőházi tagsággal, így Vargha lett az első koronaügyész, aki a felsőházban is hallathatta szavát az igazságügyi és más közérdekű kérdésekben. Hét évi koronaügyési működése alatt igen sok nagyfontosságú ügyben tett rendkívül hasznos szolgálatot a kir. Kúriának és az igazságügyminisztériumnak higgadt, bölcs és mindig igazságos és gyakorlatias javaslataival. Számos döntvény alkotására sarkallta a kir. Kúria büntető osztályát. A Kúria előtti bűnügyi tárgyalásokon ritkán vett részt személyesen. Két nagyjelentőségű bűnperben (a frank-hamisítási és a br. Hatvani Lajos elleni bűnügyben) azonban maga lépett a közvádloi székbe s ezekben mondott nagy beszédei méltán keltettek közfeltűnést, mint az igazság és az állami közérdek összeegyeztetésének nagyszerűen felépített mesterművei.

Felsőházi felszólalásai közül legjelentősebbek voltak a 11. Bn. tárgyalásánál és egyik költségvetési vitában a kommunista veszedelem ellen nemzetközi fellépést sürgető nagy beszédei, mely utóbbiért az üdvözlő levelek seregével árasztották el tisztelei.

Az Egységes bírói és ügyvédi vizsgáló bizottságnak két egymást követő cykluson át (1926—1928. és 1929—1931.) elnöke volt. Ebben a nagyfontosságú állásban is maradandó érdemeket szerzett. A Magyar Jogászegyletnek évtizedek óta tiszteleti tagja. A háború utáni évtizedekben már nem vett részt a Jogászegylet ülésein, sem más jogi egyesületekben, fárasztotta a sok beszéd hallgatása. De élénk figyelemmel kísérte a jogi szellemi mozgalmakat és többször hozzászólt a jogi szaklapokba (különösen a Jogállam-ba és a Jogtudományi Közlöny-be) küldött cikkeivel a felvetett vitás kérdésekhez.

1930. júliusában vonult nyugalomba. 70. életéve betöltése-

kor ugyanis a minisztertanács felszólította, hogy folytassa még koronaügyési hivatalát s így a köteles szolgálati időt két évvel meghaladta, mikor 72 éves korában nyugdíjaztatását kérte. Nyugalombavonulását az egész jogászközönség nagy sajnálattal vette tudomásul. A Kormányzó Ur Ó Főméltósága az elsőosztályú magyar érdemrendet adományozta neki ez alkalomból.

Kerek tíz évet töltött nyugalmazott állapotában. Ez alatt is folytatta megszokott búvárkodásait és irodalmi munkáját. Most már a hivatalba járás terhétől felszabadulva, a nappali órákat olvasással és cikkek írásával s egészségügyi sétával töltötte. Legutolsó éveiben keze megnehezedett s ezért a cikkek írását abbahagyta. Teljes testi és szellemi erőben élte át ezt a tíz évet is. Folyó évi augusztus vége felé Parádon, szokott nyaralóhelyén rosszul lett, úgy hogy feleségével együtt a tervezetnél korábban hazajöttek Budapestre. Orvosa nem talált aggasztó tüneteket. Folytatta is megszokott életrendjét. De szeptember utolsó napjaiban testi ereje elhagyta s alig pár napi gyengélkedés után, szeptember 30-án este, szenvedés nélkül kilhelte lelkét.

Koporsója felett, október 3-án, a farkasréti temető halottasházában tartott gyászünnepségen, régi barátja és utóda, Timkó Zoltán mondott megható búcsúztatót.

II. Anyagi büntetőjogi tanulmányok.

Éppen mikor Vargha Ferenc elvégezte a jogi tanfolyamot, 1880. szeptemberben lépett életbe az új magyar Btk., a magyar anyagi büntetőjog első kódexe. Ez a korszakos jelentőségű örvendetes esemény a magyar jogéletben, az új kódex életbelépte nyomán felmerült teméntelen jogalkalmazási, törvényértelmezési kisebb-nagyobb problémák, a büntetőjog összes irodalmi munkásainak, idősebbeknek és fiatalabbaknak figyelmét az anyagi büntetőjogi kérdések felé terelte. A b. e. Németh Péter, akkor még kir. ítélőtáblai pótbíró, később kir. kúriai bíró által ugyanekkor alapított első büntetőjogi szaklapunk, a Büntetőjog Tára lett legkedveltebb organuma az anyagi büntetőjogi vitás kérdések megbeszélésének, a bírói ítéletek kritikájának. Büntetőjogi irodalmunk későbbi nagy korifeusai, Wlassics Gyula, Balogh Jenő, Baumgarten Izidor, Heil Fausztin — akkor még valamennyien fiatal emberek — itt bontogatták ki szárnyaikat.

Vargha Ferencet is, mihelyt 1882-ben mint kassai kir. törvényszéki joggyakornok megkezdte joggyakorlatát, rögtön megragadták a lépten-nyomon felmerült anyagi jogi vitás kérdések. Németh Péter biztatására ő is belépett a szaklap munkatársai közé s 1884-től kezdve, az említett fiatal gárda tagjaival kezét fogva, elkezdte irogatni a kisebb-nagyobb cikkeket, ítéletkritikákat,

majd önálló értekezéseket az anyagi büntetőjog legkülönbözőbb kérdéseiről. A folyóirat VIII. évfolyamától kezdve évente seregszámra jelentek meg itt, majd más szaklapokban is éleselméjű dolgozatai. Alig van tényálladéka a Btk-nek, melyhez kritikai bonckésével hozzá ne nyúlt volna. Az oroszán-körmök már ezen az első cikkein, tanulmányain láthatóak. Dolgozatai mind nagyobb feltűnést keltettek, ismertté tették nevét s hozzájárultak gyors emelkedéséhez a hivatali lajtorján.

Nem akarok ezekkel a kisebb — habár egytől-egyik értékes — cikkeivel közelebbről foglalkozni, elég lesz, ha a későbbi önálló nagyobb tanulmányait veszem elő, melyekben kifejtett s már kiforrott nézetei maradandó értékeket jelentenek.

Első nagyszabású anyagi jogi tanulmánya a kir. törvényszéki bíró korában 1895-ben írt dolgozata: *Az otthon védelme a büntető jogban* címmel. (Felolvastatott a Magyar Jogászegylet 1895. évi április hó 27-én tartott teljes ülésében.) Ez az alapos jogtörténeti és összehasonlító jogi búvárkodás alapján, világos nyelven és meggyőző logikával írt tanulmány voltaképen felelet, illetőleg kritika volt Fayer László, budapesti egyetemi tanárnak hasonló című tud. akadémiai székfoglaló értekezésére, melynek sok tételével Vargha nem tudott egyetérteni. Tanulmánya nem egyszerű magyarázata a Btk-ben szabályozott ú. n. házjogsértés és a magánlaksértés két tényálladékanak, nem is merő vitafkozás az általa is nagyrabecsült Fayer Lászlóval, hanem egy kitűnően sikerült monográfia a házjogsértés és magánlaksértés közös jogi tárgyáról, az otthon büntetőjogi védelméről.

Jóllehet ez a tanulmány Vargha legelső nagyobb tudományos dolgozata, értékére nézve semmivel sem áll hátrább későbbi nagyszerű munkái mögött. Különösen becsessé és ma is nagyjelentőségűvé teszi a tanulmányt a jogi tárgy és jogi érték fogalmának mélyreható elemzése és ritka szabadsággal kifejtése, úgy hogy itt kiépített felfogását a későbbi tankönyvíróink és kommentáriróink egymás után magukévá tették.

Élesen bírálja a külföldi törvényeknek és a mi 1843-i híres javaslatunknak is a magánlaksértés jogi tárgya tekintetében elfoglalt téves álláspontját. Örömmel állapítja meg, hogy e részben először az új magyar Btk. emancipálta magát a francia és német kódexek befolyása alól s az olasz törvényt kivéve — mely a szabadság elleni bűncselekmények közé sorozza a magánlaksértést, — rendszertani elhelyezés tekintetében az európai Btk-ek közt a magyar törvénykönyvnek van a leghelyesebb elvi álláspontja, mikor az otthon védelmét a titok és a személyes szabadság védelme után sorozza, kifejezve ezzel, hogy ennek a bűncselekménynek védelmi tárgya nem a becsület, nem a közrend, hanem az otthon nyugalma, a házbéke joga, mely megköveteli, hogy a

lakás tekintetében az egyéni akarat szabadon érvényesülhessen és a család titkai közprédává ne legyenek tehetők.

Fayer álláspontjával szemben, aki az immateriális jogok közt keresi a magánlaksértés jogi tárgyát, találóan mutat rá Vargha, hogy Fayer összetéveszti a jogtárgy fogalmát a bűncselekmény eredményével. A jogi tárgy mindig immateriális, minden bűncselekménynél valamely jogi védelem alá helyezett társadalmi érdek, míg a cselekmény elkövetési tárgya lehet most testi, majd testetlen dolog.

Teljesen objektív szemmel nézve a két kitűnő magyar büntetőjogász álláspontját, a Varghát kell ma is egyedül helytállónak tekintetünk. A magánlaksértés jogi tárgya tényleg, amint Vargha kifejtette, a magánlakás kizárólagos, korlátlan békés birtoklása. Ezt támadja meg a magánlaksértő, aki a lakással rendelkezőnek akarata ellenére behatol vagy bennmarad az idegen lakásban. Helyesen mutat rá Vargha arra is, hogy a magánlaksértés közel rokon a birtokháborítással, mert minden magánlaksértés egyúttal birtokháborítás is és minden birtokháborítás fokozódhatik magánlaksértéssé. Úgyesen fejt ki, hogy a civiljogi és a büntetőjogi értékek ennél a tényálladéknál valóban csak úszó határokkal vannak elkülönítve, illetőleg egybefolynak.

Meggyőzően mutatja ki, hogy a közismert angol közmondás: *my house is my castle*, az angol jog szempontjából üres frázis, mert Angliában a házjog magánügyekkel szemben kevesebb védelemre talál, mint bárhol másutt a kontinensen. Az angol jog ugyanis csak az erőszakos betörést bünteti s ezt is csak ha éjjel, valamely súlyosabb büntett elkövetése végett történt. Ezzel szemben a magyar Btk. legecéltudatosabban és rendszeresebben védi a polgárok otthonát úgy a magánosok, mint a közhivatalnokok támadásai ellen s három fokozatban méltatja a lakással rendelkező sértett akarata ellen történt jogtalan behatolást vagy bennmaradást. Ugy hogy minden chauvinismus nélkül nekünk magyaroknak van legtöbb jogunk azt mondani: az én házam az én váram.

Másik, a joggyakorlat irányítása szempontjából még nagyobb jelentőségű Varghának „*A correctionalizált vétség elévülése*“ c. gyönyörű tanulmánya. Ezt a dolgozatot már mint kir. kúriai tanácselnök készítette, tehát a kiforrott, kész nagybíró, akinek szavára és írására már akkor az egész ország bírói és ügyészi kara, mint igazi Mesterére tekintett. Érdekes, hogy ez az itt-ott erősen ironikus, de mindvégig lebilineselő szellemességgel készült tanulmány voltaképen rögtönözve került ki a Vargha agyából, mert csak az eszmemenetet vetette papírra, egyébként szabad előadását, illetőleg a kúriai teljes ülésen történt felszólalását gyorsírói feljegyzés után adta nyomdába (1915.).

Ez a tanulmány azért oly nagy gyakorlati jelentőségű, mert megszületésére az adott alkalmat, hogy a kir. Kúriának egy 1886-ban hozott s egyenesen Csemegi, a Btk. szerkesztője által megszövegezett döntvényét, az 59. sz. Teljesülési Határozatot, mely 29 éven át életben volt és közmegnyugvásra oldotta meg az ú. n. correctionalizált vétség elévülési idejének kérdését, 1915-ben a kúriai bírák egy része — akik a döntvényt a Btk. betűivel ellentétben állónak vélték — meg akarta változtatni, illetőleg a döntvényt hatályon kívül helyezni. Az e célból egybehívott kúriai teljes ülés azonban, melyen Vavrik Béla, a kir. Kúria nagynevű tudós másodelnöke elnökölt, nagy többséggel elvetette az említett javaslatot és hatályban hagyta az 59. sz. döntvényt.

Ennek a határozatnak a megszavazására kétségtelenül legnagyobb, mondhatni döntő befolyása volt a Vargha felszólalásának, aki valóban mesteri érveléssel mutatta ki a Csemegi döntvénynek helyességét, annak a Btk. alapgondolataival s a correctionalisatio rendszerével egybehangzását. Vargha álláspontját helyeselte a nagytekintélyű másodelnök is. Így végeredményben Vargha volt az, aki megvédelmezte a Csemegi felfogását és lehetővé tette, hogy a Btk. nagydídemű szerkesztőjének helyes álláspontja, illetőleg döntvénye még legalább 12 évig továbbra is hatályban maradjon.

Csak 12 évig. Mert alig, hogy Vargha koronaügyésszé történt kineveztetése folytán kivált a Kúria kebeléből, az 1915-ben leszavazott kisebbség egyes tagjai újból felvetették az 59. sz. döntvény hatályon kívül helyezésének kérdését és ezúttal sikert is arattak, mert az 1927 január 14-ére összehívott teljes ülés csakugyan desavualta Csemegit, Varghát és Vavrikot s az elévülés kérdésében az 59. sz. döntvénnyel ellenkező felfogást emelte érvényre. Vargha maga nem volt jelen ezen a teljes ülésen, az ő képviselőtlében, mint koronaügyész helyettes én vitattam a döntvény helyességét.

De mai nézetem szerint is a kir. Kúria 1927-ben súlyosan tévedett, amikor eltért a Csemegi és Vargha logikai és rendszeres törvénymagyarázatától és ehelyett a betűmagyarázat kicsinyes szempontját követte. Vargha a maga kérlelhetetlen igazmondásával az 1915-i felszólalásában bátran kifejezte, hogy az a jogász, aki csak a betűjét látja a törvénynek, az a betű miatt nem látja meg a törvényt. Vérszegény okoskodó — az, aki nem tud kibontakozni a paragrafusok szűk szférájából.

Nem akarom és nem lenne helyénvaló ez emlékbeszéd keretében Varghának idevágó fejtegetéseit behatóbban bemutatni. Csupán annyit emelek ki, hogy megdönthetetlen igazság az, amit Vargha ebben a remek essay-jében hirdet, hogy az elévülés kérdésében nem az absztrakt cselekményt, nem a törvény által nagy

általánosságban leírt elvont tényálladékokot, hanem a vádbeli cselekmény elkövetőjének konkrét cselekményét a maga individualitásában kell figyelembe venni, vagyis az elévülési időtartam kérdésében az individualizált cselekményt, magát az életet kell tekinteni.

A tanulmány, mint említettem, egy vitás elvi kérdés miként megoldásához való hozzászólás volt, t. i., ha egy büntett miatt emelt vád esetében a bíró a vádlott mellett fennforogni látszó rendkívüli enyhítő körülmények folytán vétségi büntetést lát kiszabandónak, ilyen esetben is a büntetett vagy a vétségre előírt rövidebb elévülési idő veendő-e alapul. A Vargha megoldása — éppúgy, mint a Csemegié — a méltányosabb és a correctionalisatio rendszeréből folyó magyarázatot fogadta el s ezzel jobban megfelelt a Btk. által elfogadott elévülés intézményének, melynek alapeszméje éppen a méltányosság és az emberiség.

Talán lesz még idő, amikor a Kúria ismét a Vargha helyes magyarázatát fogja magáévá tenni vagy pedig a törvényhozás fogja az alkotandó új Btk-ben a 94. sz. döntvényt, mint betűmagyarázatot félretenni.

Ugyancsak kúriai tanácselnöksége idejéből való *A büntetés kiszabásának irányeszméi* c. (Budapest, 1913.) anyagi jogi tanulmánya. Valódi axiomái a büntetőjognak azok a megállapításai, melyekkel ezt a szép tanulmányt bevezeti. Az egész büntető igazságszolgáltatásnak legnehezebb, de egyben legfontosabb problémája az igazságos büntetés megállapítása. Az egész büntető eljárás célja ebben csúcsosodik ki. A helyes minősítés is, ami a büntetőjogi dogmatika inyenc kérdése, csak arra való, hogy a helyes büntetési keretet megtaláljuk. A törvény csak elvont eszményi igazságot fejez ki a büntetési tétellel, a bíró ellenben a büntetés kiszabásánál az életből vett körülményeket mérlegelve, az egyéni, a konkrét igazságot határozza meg.

Sajnos, a büntetőjogi igazság sohasem lesz egyenlő az exakt tudományok igazságával, mert ezek az élettelen világgal foglalkoznak, a jog pedig az emberi élet igazságait kutatja, amelynek szövevényes, folyton változó jelenségeit s azok összes törvényeit sohasem ismerhetjük meg. Viszont éppen ez a nehézség sarkal bennünket arra, hogy minél nagyobb energiát fejtünk ki ennek a megállapítására s a meddő speculatio helyett az empirikus módszerrel dolgozzunk.

Az életet szem előtt tartó igazságszolgáltatásnak a társadalmi hasznosságban kell kicsúcsosodnia, amíg ezt a felsőbbrendű célt nem tudjuk szolgálni, addig az igazságszolgáltatás az ősember által kitaposott hamis nyomon jár. A kizárólag megtorló büntetés lényegében mindig bosszú marad, csak hogy a fejlődés már állami bosszúvá alakította át. A mai kultúrfokon tehát a

büntetés nem merő megtorlás, helyet követel benne a célszerűség gondolata is.

Ezek miatt az éles kijelentések miatt Varghát a konzervatív gondolkozásúak hibáztatták. Ugy tüntették fel, mintha ő rideg utilitarista lett volna. Aki azonban gondosan tanulmányozza az ő dolgozatait, az igazat fog adni nekem abban, hogy ő nem volt egyoldalú utilista, csak a túlzásba vitt régi megtorlási elmélet, a „szemet-szemért“ vak igazsága ellen akart erőlesen tiltakozni. Ezt tényleg sokszor megtette. Fejtegetéseinek tenorja azonban mindig csak az, hogy a büntetőjog a való életet szolgálja, nem szabad ezért szobatudós módra, meddő spekulatív módszerrel művelni s különösen arra igyekezett ránevelni a bíróságokat, mint az igazságszolgáltatás gyakorlati tényezőit, hogy ítélezésükben tartsák mindig szemük előtt a közérdeket, a társadalom közös érdekeit, a közhasznosságot, a valódi salus reipublicae-t. Vargha csak kategórikusabban s talán élesebb szavakkal fejezte ki azt, amit a Csemegi által a Btk. alapelvei gyanánt hirdetett összetett elmélet tanít: az emberi igazság és a társadalom biztonságának elveit.

Ebből kiindulva kegyetlen sujtó kritikával kíséri végig az anyagi büntetőjogi szabályokat. A büntetési tételek meghatározásánál, az ú. n. törvényi individualisationál, a Btk-et nem a rendszeresség, hanem az ötletszerűség jellemzi. A melléklüntetéseket minden elv nélkül hol odairja a Btk. egyes tényálladékokhoz, hol ok nélkül elhagyja. Éppen olyan logikátlan és rendszertelen a Btk. a lélektani és erkölcsstani tekintetek méltatásánál, így a praemeditatio, az erős felindulás és a motívumok értékelésénél. Ennek illusztrálása végett végigvezeti a kritikái kést a Btk. különös részének egész területén. Kimutatja, hogy a Btk. eme hiánya eredményezte, hogy a bírói gyakorlat a legkülönbözőbben értékeli az egyes súlyosító és enyhítő körülményeket.

Varghának ez a szemléje ma is rendkívül tanulságos, bíróságaink ma is tanlételek gyanánt tekinthetik az ő találó és mindig igazságos értékeléseit. Így esattanó példákön mutatja be, mennyiben lehet és kell a vádlott nagy családját, az agg kort, a beismerést, az ittasságot, a vádlott alacsony műveltségi fokát enyhítő — a durvaságot, a kegyellenséget, az antiszociális jellemet súlyosító körülményül beszámítani és a büntetés kiszabásánál érvényesíteni. A jövő nemzedékek is bizonyára nagy lelki haszonnal fogják Varghának ezeket a tanításait megszívlelni.

Az anyagi büntetőjog körébe vágnak még a világháború végén s annak befejezte után, a gazdasági összeomlás szomorú idejében írt tanulmányai az áruuzsora néven ismert gazdasági visszaélések s azok elkövetőinek lélektani és szociológiai jellemzéséről. Ezek közül a legtanulságosabb dolgozata: „A láncskereső

kedők és árdrágítók“ c. mű, már egyenesen kriminálpsychológiai tanulmányai közé tartozik. (L. alább IV.)

Rendkívül tanulságos azonban a *Pénzérték nélküli dolgok lopásáról*, a liszt- és cukorjegyek lopásának büntethetőségéről 1918-ban írt rövidebb tanulmánya is, mely napjainkban ismét aktuális jelentőségű lett az újonnan bevezetett cukor- és zsirjegyek révén. Varghának ez a tanulmánya főleg azt akarja kimutatni, hogy téves a büntetőjogi írók egy csoportjának az az elvi álláspontja, mintha a pénzérték nélküli dolgok nem lehetnének a lopás tárgyai, tehát kiesnének a büntetőjog szférájából. A magyar Btk-nek a lopásról alkotott tényálladéka nem kívánja meg, hogy az idegen ingó dolog, melyet a tolvaj eltulajdonított, forgalmi értékkel bírjon s azt sem, hogy tényleg a forgalom tárgya legyen. A büntetőjogi védelem tárgya a lopásnál különben sem a dolgokhoz kapcsolódó pénzbeli érték, hanem maga a tulajdonjog (illetőleg a birtok). A lopás büntetés alá helyezésével a törvényhozás azt az életérdeket kívánja oltalmazni, melyet a tulajdonos vagy a birtokos a jogi uralma alatt álló dolgaihoz fűz. Vagyis a kérdés sarkpontja az, hogy van-e a kérdéses dolognak használati értéke. Ha van, akkor az illető dolog alkalmas tárgya a lopásnak és büntetés alá esik. A liszt- és a cukorjegyek tehát, bár annak a papírdarabkának, amire fel vannak jegyezve, pénzbeli értéke nincs is, de lopás tárgyai lehetnek, mert ezek birtoklása inséges időkben igen jelentékeny életérdeket képvisel a jogosítottra és családjára.

Ugyanílyen természetű a *Lánckereskedés és különbözeti ügyletek* c., már koronaügyész korában (1923.) írt érdekesítő tanulmánya, mely az áru uzsorásoknak egy speciális csoportjáról, a spekulánsokról szól, akik lisztet adnak el, jöllehet lisztjük nincs és a különbözetre spekulálnak. Ma is megszívlelendő eredménye ennek a sziporkázó szellemességgel írt tanulmánynak az a figyelmeztetése, hogy el ne feledjük, miszerint az áruuzsora nem jogi érdeket sértő, csak ezt veszélyeztető cselekmény s hogy az nem az egyén, hanem a fogyasztóközönség ellen irányul. Ezek a cselekmények a piaci vevőközönség érdekét, a természetes ár-kialakulást veszélyeztetik. Ezt pedig veszélyezteteti a differenciális ügylet akkor is, ha a konkrét esetben a vádlottnak nem volt áruja.

Eles logikával fejti ki itt Vargha az üzérkedés tényálladékát, melyet az Árdrágítási törvény 1. §. 4. pontja tartalmaz. Szinte anatómiaiilag boncolja fel ezt a tényálladékot, kimutatva, hogy bár önmagában az üzérkedés nem büntetendő cselekmény, mint az emberi haladás nélkülözhetetlen mozgató ereje (Leroy Beulieu), de azzá válik, kriminális cselekménnyé lesz annak elfajulása, mikor t. i. az üzérkedés bűnös manipulációkkal az árak

emelkedését akarja kierőszakolni. Ezt a bűncselekményt is, éppúgy, mint az epidémiaszerűen felburjánzott tőzsdejátékok, az erkölcsi élet leromlása váltotta ki. Ezt tehát nem lehet büntetlenül hagyni. A kir. Kúria helyesen teszi, ha a törvények bölcse értelmével rácsap az ilyen vakmerő spekulánsokra. Ezzel, ha nem irtja is ki egyszerre, de mindenesetre csökkenti azok számát. Helyesen figyelmeztet Vargha arra is, hogy az állam ne csak a paradicsomos kofákra, a tojáskereskedőkre, vagy a foltozó suszterekre tegye rá üldöző kezét, hanem a nagyban dolgozó árdrágító tőzdespekulánsokra is, mert ezek veszélyeztetik legerősebben az igazságot és gazdaságos árkialakulást.

Hasonló éles ítéletkritikát tartalmaz egy másik tanulmánya: az *Alszállító büntetőjogi felelősségéről* (1915.). Végül itt említem meg a *csalás* egyik minősített esetéről még 1895-ben folyt Jogászegyleti vitában történt hosszabb felszólalását, melyre az elnöklő Csemegi tett elismerő megjegyzéseket.

III. *Büntető perjogi dolgozatok.*

Ha Varghának ezek a bemutatott anyagi büntetőjogi nagyértékű dolgozatai is maradandó emlékei az ő fényes elméjének, még nevezetesebbek és ha lehet fokozásról beszélni, még maradandóbb alkotásai elméjének a büntető perjog körébe tartozó remek tanulmányai és kisebb dolgozatai.

18 évvel az anyagi büntetőjog kodifikációjának nagy műve után, 1896-ban sikerült a magyar törvényhozásnak is több, mint egy évszázados kísérletek és a kitűnő javaslatok egész sorának (1792., 1827., 1843., 1844., 1888., 1894.) sikertelensége után megalkotnia az első Bűnvádi Perrendtartást, a valóban legjelesebb európai büntető perjogi kódexet. Ennek, a magyar jog fejlődésében szintén korszakos jelentőségű másik nagy büntetőjogi kódexünknek (1896:XXXIII. tc.) az előkészítésében és a törvénnyé vált utolsó javaslat kidolgozásában már éppen azok a nagy büntetőjogászaik vettek részt, akik a Btk. megalkotásakor és életbeléptekor még, mint fiatal emberek kezdték el irodalmi munkásságukat. Battlay Imre, Schedius Lajos, Wlassics Gyula, Tarnai János és Balogh Jenő mellett Vargha Ferenc is ezeknek a nagyérdemű kodifikátorainknak sorába került s neki is tevékeny része volt a nagy codificatorius munka befejezése és életbeléptetése körüli hatalmas munkában.

Hogy Vargha azután a kitűnő és ma is aktuális értékű nagy-szerű büntető perjogi tanulmányok egész sorát bocsátotta közre a következő, több mint három évtizedre terjedő tényleges szolgálati ideje alatt, ennek igen egyszerű magyarázata az, hogy már 1896-ban is az igazságügyminiszter azért rendelte be Varghát az igazságügyminisztérium törvényelőkészítő osztályába az ottani ki-

tünő tudós munkatársak mellé, mert neve már akkor, mint a legkitünőbb gyakorlati büntetőjogász neve volt közismertes. Ő lett tehát hivatva, hogy a Bp. életbeléptetéséhez szükséges mellék-törvények és rendeletek kidolgozásánál mint gyakorlati szakértő a kodifikációs osztály tagjainak szolgálatára álljon. Ennek a nagy szolgálatnak az elvégzése után pedig a miniszterek bizalma fokozatosan olyan magas igazságügyi gyakorlati állásokba emelte Varghát, melyekben vezetője lett a felső és legfelső büntetőbírói és ügyészségi joggyakorlatnak. Varghát tehát valósággal a hivatali állásainak lelkiismeretes teljesítése vitte bele, hogy a felmerült nagyobb büntető perjogi problémák megoldásához hozzá-szóljon és a maga kiforrott és sikeresnek bizonyult álláspontját irodalmilag kifejtse és igazolja s ezzel a joggyakorlat megszilárdulását elősegítse és haladását irányítsa.

Idevágó irodalmi munkái közül első helyre kell tennem a Balogh Jenővel és Edvi Illés Károllyal közösen írt nagy büntető perjogi Kommentárnak általa kidolgozott részleteit. Ez a hatalmas munka, mely hivatva lett az új Bp. alkalmazására hivatott gyakorlati büntetőjogászokat (bírákat, kir. ügyészeket, rendőrségi tisztviselőket, büntető intézeti hivatalnokokat és védőket) új munkájuk részletei felől útbaigazítani és kitanítani, az 1898—99-ben megjelent első kiadásában négy, az 1910-i második kiadásban három vasok kötetből állt. A három szerző közül Vargha kommentálta a Bp. VI—XII., XVII—XIX. és a XX—XXIV. fejezeteit, éppen a gyakorlati jogászokra legközvetlenebb vonatkozásban álló részeket, a nyomozásra, a vizsgálatra, az előkészítő eljárás alatt szükséges kényszerintézkedésekre, azután a kir. törvényszék és az esküdttörvényszék előtti főtárgyalásra, a távollévők, szökevények elleni, a kiadatási eljárásra és az összes perorvoslatokra vonatkozó szakaszokat.

Varghának ezekről a rendkívül kényes és nehéz kérdésekről a törvény megfelelő szakaszaihoz írt kristálytisza magyarázatai valóban a tankönyvi magyarázat jelentőségével bírtak az életbelépés első éveiben a törvény alkalmazására hivatott gyakorlati szakemberekre.

Különösen becsesek és a joggyakorlatban hosszú évtizedeken át világító fáklyák lettek Varghának a törvényszék és az esküdttörvényszék előtti főtárgyalásra és a perorvoslatokra vonatkozó útmutatásai.

Az esküdttörvényszékek 1900. előtti büntető eljárásunkban csak sajtóperekben ítéltek, egy régi igazságügyminiszteri rendeletben foglalt elavult szabályok szerint. Az új Bp. a közönséges és éppen a legsúlyosabb bűncselekmények rendes első bírói fórumává tévén az esküdttörvényszékeket, ezek elnökei, szaktanácsi tagjai, a kir. ügyészek, de maguk az esküdtek és védők is egészen

új joganyagba kellett, hogy belejöjjenek. Hozzávéve még, hogy a Bp. az eredeti egyszerű angol minta helyett annak elrontott és rendkívül komplikált francia alakját vette át, a bíróságoknak valósággal sysifusi munkát kellett teljesíteniök az esküdtek elé terjesztendő kérdések helyes megszövegezése, a felső bíróságnak pedig az esküdtbírói ítéletek felülvizsgálata körül. Mindezekre nézve a Vargha böles útmutatásai nyújtottak biztos vademeccumot. A kérdések helyes szerkesztése és különösen a kir. Kúriának a felmentő verdiktre vonatkozó jogköre tekintetében az életbeléptetés első éveiben felvetett rengeteg vitákban Vargha külön cikkekben is felszólalt s ő adta meg mindezekben a rendkívül fontos elvi harcokban a megnyugtató megoldást.

A perorvoslati szak lett Varghának legkedvencebb témája ebben az időben. A kommentárban a Bp. idevágó fejezeteihez írt terjedelmes fejtegetései, melyeket külön tanulmány gyanánt is kiadott (1900.), ennek a kérdésnek legauthenticusabb mesterévé emelték őt. A perorvoslati szak volt a Bp.-nak legkevésbé sikerült részlete, úgy, hogy az emiatti rendkívül éles támadások és a joggyakorlat sok ingadozása készítette a törvényhozást, hogy már 1907-ben, majd 1914-ben külön novellákkal módosítsa a Bp. egyes szakaszait. De azóta is annyi ostromnak lett kitéve ez a rész, hogy a II. Bn., majd az 1930-i egyszerűsítési törvény és legutóbb az 1938. évi reformtörvények a büntető perorvoslati szakot lehet mondani teljesen újjáalakították. Ebben a legutolsó reformmunkában is azonban a Vargha tanulmányai és sokszor kifejtett nézetei irányító jelentőségűek voltak.

A Kommentáron kívül kiadott rengeteg kisebb-nagyobb dolgozata közül csak a legnevezetesebbekre térek ki.

A *Vádelejtés* c. 1904-ben megjelent tanulmánya a büntető eljárásnak egy látszólag csekély jelentőségű részletét öleli fel, de ennek kapcsán a vádrendszernek összes alapvető kérdéseire nyújt nagyhorderejű irányító felvilágosításokat. Fayer Lászlónak azzal a nézetével szemben, hogy ha a felsőfokú bíróság megsemmisítette az elsőfokúnak az ítéletét, az új eljárásban a kir. ügyészségnek nincs joga elejteni a vádat, Vargha nagy biztossággal, a Bp. szövevényében szerzett szuverén fölénytel mutatja ki, hogy a megsemmisítéssel az ügy visszaesik az elsőfokú eljárási szakba, itt tehát a kir. ügyészségnek logikai és gyakorlati okokból ismét ugyanaz a szerepe és jogköre lesz, mint aminő az első tárgyalás alkalmával volt.

Ennek a nézetének levezetése és igazolása végett Vargha kifejti a büntetőjogi per egész rendszerét, annak vezérelveit és a Bp. által elfogadott tételeit. Ő is elfogadja Bülow alapvető perjogi műve alapján a német büntető perjogi irodalomban uralkodóknak mondható jogviszony-elméletet, mely szerint a bűncselekmény el-

követése kétirányú, anyagi jogi és perjogi jogviszonyt hoz életre. Az anyagi jogi viszony az állam és a büntetett, a perjogi pedig a vádló, a vádlott és a bíróság közt keletkezik. A perjogi jogviszony a maga teljességében az ítélőbíró előtt fejlődik ki. Itt áll elő a vádló a maga követelésével, itt mondja meg, mennyit követel a vádlotton s erre az ítélőbíró jogosult minden irányban rendezni a jogviszonyt.

A felvetett kérdésre térve, finom elmélllel mutatja ki Vargha, hogy Fayer alaptévedése onnan ered, hogy nem tesz kellő különbséget a vádemelés és a vádképviselő átvétele között. Holott egészen más perjogi mozzanat egyik és a másik. A vádemelés a vádnak a bíróság elé hozatala, a vádképviselő átvétele pedig egyszerűen a vádképviselőnek más személy által való érvényesítése. A perorvoslati szakban a vádló nem vádat emel, hanem a vád érdekét és a perorvoslatot képviseli. Igaz, hogy a Bp. 38. §-a szerint a kir. ügyészség a vádat csak az elsőfokú bíróság előtt az ítélelhozás céljából tartott zárt ülés kezdetéig ejtheti el, — a vádemelés joga tehát az elsőfokú ítélet meghozatalakor kiélte magát. De csak a vádemelés joga. A vád érdekeit azonban perorvoslat esetén a felsőfokú bíróság előtt is képviseli és érvényesíti a kir. ügyészség, — ha pedig ő nem élt perorvoslattal, a helyére lépő sértett, mint pótmagánvádló. A kir. ügyészség tehát a felsőfokú bíróság előtt nem tehet ugyan vádelejtő nyilatkozatot, illetőleg ily nyilatkozata a bíróság határozatát semmi irányban nem korlátozza (Bp. 38. §. II. bek.), azonban fellebbezés esetén joga van a kir. ügyészségnek visszavonni fellebbezését, illetve a Kúria előtt a semmisségi panaszát, ha pedig a vádat már a pótmagánvádló képviseli a felső fokon, joga van a kir. főügyészségnek, illetőleg a koronaügyészségnek a vádképviselőt visszavenni.

Varghának ezek a borotvaéles, de a Bp. által kodifikált mérskelt vádrendszer vezérelveiből és rendszeréből önként folyó fejtegetései és tanításai a legjobbkor jöttek a Bp. életbeléptekor a vádemelés és vádképviselő kérdésében felmerült nagy ingadozások megszüntetésére. Évtizedek óta ehhez a tanításhoz tartják magukat a kir. ügyészségek és a bíróságok. Még legújában 1938-ban is szükség volt a kir. Kúria előtt is ezeknek a szilárd tételeknek ismétlésére s egy újában felmerült vitás elvi kérdés megoldásánál még mindig döntő súlya volt Vargha fentebbi helyes érveinek.

Ugyanílyen nagy horderejű és hosszú időre irányító jelentőségű volt Varghának: *Az esküdtbírótság tévedése* (1915.) és *Ténymegállapítás az ítélőtáblán és a Kúrián* (1917.) c. két nagyobb tanulmánya. Mindkettő a felsőbíróságok ítélkezésének lényegét és technikáját s a Bp.-nak túlságosan subtilis, aprólékos-

kode rendelkezései által okozott perjogi nehézségeket és hibákat veszi bonckés alá és a legélesebben ostorozza a perjogi formalizmus kinövéseit.

Az esküdtbíróság tévedése c. tanulmány nem az esküdtbíróság jogintézményéről szól, nem annak a kritikája, hanem a kir. Kúria felülvizsgálati jogkörét fejti ki oly meggyőzően, hogy teljesen leszerelte az 1914. évi második büntető perjogi Novella ellen az irodalomban támadt ellenvéleményeket és kritikákat.

Vargha őszintén kijelenti, hogy nem barátja az esküdszéknek, de ha már a törvényhozás úgy döntött (1914. évi XIII. tc.), hogy továbbra is fenntartja azt és ecélből gyökeresen reformálta az esküdtbíróság előtti eljárást, Vargha helyénvalónak látja ezt a törvényhozási célt respektálva, az új törvényt úgy magyarázni, hogy annak igazi intenciója, az eddigi hibák orvoslása, valóban érvényesüljön. Így az új törvény módot nyújt a 35. §-ban arra, hogy a Kúria az esküdtbíróság által elkövetett tévedést reparálhassa és pedig a vádlottnak nemcsak javára, de terhére is. Ez nagy vívmány, mert eddig csak a vádlott javára lehetett a tévedést orvosolni. Az új törvény azzal, hogy jogot ad a Kúriának minden esetben, mikor az esküdtek az ő megítélése szerint az ügy lényegében tévedtek, az ítélet (esetleg csak a verdikt) megsemmisítésére és új eljárás elrendelésére, ezzel a Kúria kezébe adta a fogantyút, mindkét irányban a téves első ítélet megváltoztatására és az anyagi igazság érvényesítésére.

Mit kell érteni a „lényeges tévedés“ alatt, ezt a törvény nem írja elő, de ennek is csak örülni kell, mert így a Kúria keze nincs megkötve az aprólékos taxatív felsorolásokkal, hanem az említett általános formula lehetővé teszi, hogy a Kúria gyakorlata kiörölje a helyes utat, melyen haladva az elkövetett lényeges sérelmeket orvosolhatja. Vargha nagy örömmel üdvözli azért ezt a reformot, mert ezzel az elsőfokú bíróság sem lesz kénytelen a formalizmussal bíbelődni, hanem minden igyekezetét az anyagi igazság megállapítására fordíthatja, viszont a Kúria nem az alakiságok elintézését fogja főfeladatának tekinteni, hanem főgondját szintén csak az anyagi igazság érvényesítése fogja képezni. Nem az el- vagy visszautasítás időtrabló dilemmája felett kell jövőre tanakodnia a kúriai tanácsnak, hanem az ügy érdemére szentelheti minden erejét.

Sajnos, Varghának ez a nagy öröme nem vált be teljesen, mert az esküdtbíróságok működését a világháború miatt be kellett szüntetni, a szakbíróságokra nézve pedig a Bp.-nak a taxatív rendszerre továbbra is fennmaradt. Ugyanily korai volt Varghának az az öröme, hogy a II. Bn. reformja véget vet a reformatio in peius tilalom elavult fogalmának is, ami szerinte a másik rákfenéje büntető eljárásunknak.

A reformatio in peius tilalom a francia jog túlhajtott liberalizmusának a teremtménye. Sajnos, egymás után vették át a kontinentális perrendtartások, mint a modern büntető perjog elmaradhatatlan axiómáját, hogy a vádlott büntetését a felsőfokú bíróság csak akkor súlyosbíthatja, ha eziránt a vádló kifejezetten perorvoslattal élt. Ha tehát az elsőfokú ítélet ellen csak a vádlott javára lett perorvoslat bejelentve, a felsőfok semmi körülmények közt nem emelhetette fel a büntetést, bármennyire tévesnek, az anyagi igazság ellen valónak látta a túlenyhén kiszabott alsóbírói büntetést. Ez a tétel van a mi Bp-unk 387. §-ában is kifejezetten megrögzítve. Ha tehát az alsó fokon egy tapasztalatlan kir. ügyész elmulasztja a vádlott terhére a fellebbezést vagy a Táblánál a semmisségi panasz bejelentését, ezzel létrehozza az ú. n. relatív jogerőséget, vagyis lehetelenné teszi az ügynek a vádlott terhére való felülvizsgálatát, így az igazság kátyuba jut.

Vargha tanulmánya messzemenő jogtörténeli és összehasonlító jogi búvárkodással világítja meg ennek a jogi babonának a létrejöttét és helytelenségét. Szerinte azonban a II. Bpn. 35. §-nak helyes értelmezésével ez a jogi babona is kiirtható, mert a büntetés mértékére vonatkozó „lényeges tévedés“ szintén módot ad a Kúriának, hogy ezt hivatalból figyelembe vegye és orvosolja. Ez a felfogása azonban nem ment át a gyakorlatba. A Kúria nem merte levonni ezt a logikus törvénytárgyarázatot és mind máig maradt a részleges jogerő és a reformatio in peius tilalom két elavult és nyilván káros elmélete mellett. Csak az 1938. évi XVI. tc. törölte el a politikai bűnperekben kifejezetten a reformatio in peius tilalmat s ezzel legalább ennyiben elhárította az anyagi igazság érvényesítésének perjogi akadályát.

Vargha ekként még megérhette ezt az általa annyira óhajtott és oly sokszor oly fényesen kifejtett reformeszméje diadalát. Remélhető, hogy a Bp. régóta készülő új Novellája végre teljesen leszámol a részleges jogerő és a reformatio in peius tilalom két rákfenéjével s ezzel Varghának annyira helyes törekvését teljes mértékben törvényerőre emeli.

Ugyanez a kérdés, a felsőfokú bíróság s különösen a kir. Kúria jogkörének kiterjesztése a tárgya Vargha másik szép tanulmányának, mely: *Ténymegállapítás az ítélőtáblán és a Kúrián* címet viseli. Ez a dolgozat voltaképen a világháború során a minisztériumnak adott kivételes hatalommal életbeléptetett „Gyorsított eljárás“ szabályainak kritikája, de Vargha szokásához híven itt is legmélyére száll le a kérdésnek. Kifejti a perorvoslati rendszer legkardinálisabb vitájának, a fellebbezés fenntartásának vagy eltörlésének kérdésére vonatkozó álláspontját. Nagy örömmel fogadja a Gyosz-nak azt a reformját, hogy a fellebbezést teljesen eltörli és csak semmisségi panaszt ismer az első foktól köz-

vetlenül a kir. Kúriához. A fellebbezés kikapcsolását Vargha szerint nem lehet nagy garanciális veszteségnek tekinteni, mert hitetlenül kevés azoknak az ügyeknek a száma, melyekben a Tábla megváltoztatja a tényállást, úgy hogy a fellebbezés fenntartása túlzás nélkül erő és időpazarlás lenne. Inkább oly intézmény felállításáról kell gondoskodni, melynek révén a ténymegállapítás terén elkövetett hibák orvosolhatók. Az új Gyosz rendelet ezért nagy haladást jelent, mikor a ténymegállapítás címén is megengedi a semmisségi panasz használatát.

Gazdag elméleti és gyakorlati ismereteinek tárházából élénken rajzolja meg itt a fellebbezés felesleges, illetőleg céltalan voltát. Alapos ítélet csak a közvetlenség elvének tényleges érvényesítésével tartott főtárgyaláson hozható. A perjogászok által oly büszkén hangoztatott elv, a valódi közvetlenség a valóságban üres jelszó, csak a jogász vágyódásának a szimboluma, melyet ténylegesen sohasem érhetünk el. A bíró előtt sohasem folyik le a vádbeli bűncselekmény. Így az elsőfokú bíróság sem érzékelheti valóban közvetlenül a megtörtént eseményeket, csak a többé-kevésbé kétes hitelű bizonyítékokból kell rekonstruálnia a valót. A felsőfokú bíróság előtt pedig még nagyobb képtelenség a teljes közvetlenség, hiszen itt csak az iratokból, azok referációjából értesül a bíróság a való tényállásról. Hány szűrőn megy át egy állítás, míg a Tábla vagy a Kúria elé kerül? A történeti bizonyosság tehát sohasem állapítható meg megnyugtatóan a Táblán és a Kúrián.

Nagy haladás mégis, hogy az új Gyosz. rendelet jogot ad a Kúriának, hogy ha iratellenességet észlelt, vagy téves ténybeli következtetést állapít meg az alsó ítéletben, azt ha lehet, azonnal helyesbítheti, vagy visszaküldheti az ügyet az első bírósághoz új eljárás végett. Csak a bizonyítékok mérlegelésére nem nyert jogot a Kúria, sem arra, hogy a bizonyítékoknak miként mérlegelésére utasíthassa az alsó fokot.

Rezignációval állapítja meg Vargha e szép tanulmánya végén, hogy perorvoslati rendszerünk — magasabb perspektívából nézve — magánviseli a vajudás, a fejlődés, az átalakulás minden ismérvét. A jövő fejlesztése szempontjából arra kell törekedni, hogy a bíróságok mind a történeti, mind a törvényes igazságot megközelíthessék. A történeti igazság ismerettani alapja, a szóbeliség és közvetlenség csak a jól szervezett és jól felszerelt elsőfokon állapítható meg. A jogi vagy törvényes igazság pedig, mely a teljes hitelű történeti igazságnak jogi értékelése, végeredményben csak a felső fokon dönthető el a reformatorius eljárás elvei szerint — a történeti igazság terén azonban a felső fokot csak cassatorius jog illetheti. Varghának ezek a bölcs megállapításai lételes igazságokká lettek a legújabb bírói gyakorlatunkban s a

legutóbbi 20 év törvényhozása is ezeket a tételeket iktatja — részben vagy egészben — törvénytárunkba.

Egy másik nagyjelentőségű és talán a legbátrabb és legszebben kidolgozott tanulmánya Varghának az *Ügyészség és politika* c. 1907-ben, koronaügyészhelyettes korában írt terjedelmes essayje. Célzatosan használtam a legbátrabb jelzőt, mert alig van tanulmánya, melyben élesebben fejezné ki a fennálló törvény és joggyakorlat feletti helytelenítését és elítélő kritikáját, mint ez a dolgozata. A fennálló büntető perjogi szervezeti törvényeknek és rendeleteknek azt a pontját teszi itt kritika tárgyává, hogy az 1871. évi XXXIII. tc.-nek, az ügyészségi alaptörvénynek ama szavaiból, hogy a kir. ügyészség az igazságügyminiszternek alárendelt szervezet, azt vezették le, hogy a miniszter kötelező utasításokat adhat az ügyészség összes tagjainak, legalsótól a legfelsőig és ezt mint megdönthetetlen tételt követi a joggyakorlat 1871. óta a mai napig, amely tétel pedig oly zsarnoki jogot foglal magában, mely Perzsiában vagy Afganisztánban az erkölcsi és jogi fogalmaknak megfélemlhet, de Magyarország törvénytárában s ezeréves alkotmányán valódi szégyenfolt.

A darabant korszak tanulságai nyitották fel szemünket, hogy az ig. miniszternek az ügyészség tagjaira vonatkozó áthelyezés és megbízás visszavonási joga alkotmányellenségét meglássuk. Ez a korszak taszította le a m. kir. ügyészséget arról a piedesztálról, melyre Kozma Sándor állította.

Hatalmas történeti és logikai fegyverzettel mutatja ki Vargha, hogy az Ügyészi törvény csak az ügyészség alárendeléséről beszél, de egy szót sem szól a miniszter utasítási jogáról. Már pedig lényeges különbség van a főfelügyeleti jogkörből folyó alárendeltség és az utasításadás között. Csodálatos, hogy az alkotmányos érzületű magyar jogászközönség nem habozott az alárendeltséget oly értelemben venni, mint azt annak idején az abszolút hatalmú francia királyok, majd a világ egyik legnagyobb zsarnoka, Napoleon értelmezte, t. i., hogy az ügyészség egyszerűen szolgálja a hatalomnak s annak minden visszaélésére kapható. Pedig az 1891. évi XVII. tc., mely az igazságügyminiszternek az ügyészséggel való viszonyát újabban szabályozta, a miniszter jogkörét kifejezetten kizárólag a felügyeletre szorftja, éppen úgy, mint a bírakkal szemben. Ebből tehát logikailag az folyna, hogy az ügyészséget is az ügynek érdemi intézésében ugyanaz a függetlenség illeti, ami a bíróságokat.

De ellene mond a miniszter utasítási jogának maga a Bp. is, melynek 34. §-a szerint a kir. ügyészség megtagadhatja a vád képviselőtét, ha meggyőződése szerint a feljelentett cselekmény nem büntethető, vagy ha az eljárás sikeréhez szükséges bizonyíték nem szerezhető meg. A Bp. értelmében az elsőfokú ügyésznek a

főügyész adhat utasítást, de a miniszter utasítási jogáról a törvény sehol nem szól. Ha tehát egy ügyben a miniszteri utasítás szolgált az eljárás alapjául, ki van játszva a törvény, egyrészt a miniszter sérti meg azt, mert a maga meggyőződését oktroyálja az ügyészre, másrészt megsérti a törvényt maga az illető ügyész is, ha nem a maga meggyőződése szerint jár el.

Sajnálatos, hogy ezt a logikus törvényt magyarázatot a gyakorlat nem fogadta el. Így Vargha is kénytelen bevallani, hogy ez ellen a begyökerezett szokás ellen szélmalom-küzdelem harcolni. Nem habozik azonban élesen kifejezni, hogy ez a gyakorlat nemcsak alkotmányellenes, hanem politikailag is veszedelmes, mert ha a politikától meghamisított kormánymeggyőződés irányíthatja a közvádat, az igazság is olyan változó lesz, mint a politika, mely azt irányítja. Az igazságszolgáltatás tisztasága és pártatlansága követeli azért, hogy az ügyészséget éppenolyan függetlenséggel ruházzuk fel, mint a bíróságot.

Még élesebben ostromozza azután a miniszternek az ügyészség tagjaira vonatkozó áthelyezési és a megbízatástól való visszavonási jogát. Törvényeink értelmében a legnotóriusabb gonosztevőt sem ítélheti el a bíró kihallgatása nélkül, éppúgy fegyelmi úton sem mozdíthat el egy hivatalszolgát sem a fegyelmi hatóság annak meghallgatása és indokolt határozathozatal nélkül. Csak az ügyészséggel szemben van a kormánynak az a joga, hogy annak bármelyik érdemes tagját meghallgatása nélkül bárhova áthelyezheti vagy ügyészi hivatásától megfoszthatja. Tehát éppen annak a testületnek a tagjai vannak a hatalomhoz láncolva, amely testület a társadalom morálja, rendje, békéje felett őrködni hivatott, amelytől a törvény, az állam, a nagyközönség önzetlenséget, önfeláldozó munkásságot és egy fejjel magasabb erkölcsi színvonalat követel. Az ügyészség nem politikai, hanem igazságszolgáltatási szervezet, mely csak akkor szolgálhatja teljes sikerrel az igazságügyet, ha megszabadítjuk a politikai befolyásolás alól.

Varghának ezt a lelke mélyéből fakadt gyönyörű tanulmányát s ebben lefektetett tételeit ma is az ügyészség óhajainak s de lege ferenda jogos követelésének klasszikus összefoglalása gyanánt tekinthetjük. Másfél évtizeddel ennek a hátor essay-nek megírása után Vargha, már mint koronaügyész, külön felterjesztést intézett az igazságügyminiszterhez, járuljon hozzá ahhoz, hogy ha az ügyészi kar függetlenségét törvényileg nem kívánja is tisztázni, legalább azt írja elő egy rendeletben, hogy a koronaügyész kötelező utasításokat adhat az alsóbbfokú ügyészségi tagoknak a bűnvádi eljárás vitás kérdéseiben követendő eljárás tekintetében. Megismételte ezt a felterjesztést Vargha utóda, Magyar István koronaügyész is, valamint megismételtem én is, mint koronaügyész, mindhármunk felterjesztése eredménytelen maradt. Érthető okok-

ból. A miniszterek elsősorban politikusok s nem hajlandók egy tényleg gyakorolt fontos jogukat feladni. Vagyis igaza van Varghának ebben a tanulmánya bevezetésében, hogy várnunk kell, míg a közmorál valamikor — nagy lassan — megváltozik és belátja a mai állapotnak az igazságszolgáltatás pártatlanságára és tisztaságára nézve veszedelmes voltát.

Vargha perjogi tanulmányainak egyik legszebb gyöngye még a *Bírói függetlenség* című, koronaügyész korában írt köz-elismerést kellett dolgozata.

Ennek a megírására egyes szenzációs bűnügyekben hozott bírói ítéletekre napilapokban, sőt a parlamentben egyes, a törvényhozó testület méltóságáról megfélekedett képviselők által tett illetéktelen kritikák indították. Ezekben a rendszerint avataltalan kritikákban alaptalan támadások voltak, melyek nyilván a bíróságok megfélemlítését vagy legalább is lekicsinylését célozták. A bírói függetlenség körüli szó- és tollharcban azonban a vitázók megfélekedtek annak az elemzéséről, hogy mi a bírói függetlenségnek a lényege és jelentősége. Ezt pótolja Varghának itteni mesteri kifejtése.

A bírói függetlenséget törvényeink nem definiálják, de annál inkább körülbástyázzák évlizedek, sőt századok óta különleges törvényes intézkedésekkel. A fogalom Vargha szerint is adva van a kollektív tudatban, így felesleges definiálni, úgy, mint más hasonló, a törvény által védett erkölcsi alapfogalmakat. Mégis belemegy a meghatározásba, illetőleg rámulatva arra, hogy a törvényhozás mindig akkor emelt védőbástyát a bírói függetlenség oltalmára, amikor azt a hatalom részéről támadás érte vagy ennek veszélye fenyegette, logikai úton odajut, hogy míg régen a bírói függetlenség azt jelentette, hogy a bíró kényszer nélkül ítélhessen s eljárását és határozatának végrehajtását a politikai tényezők hatalmi szóval meg ne gátolják, addig ma a bíróság erkölcsi függetlenségét jelenti, vagyis azt fejezi ki, hogy a bíró működésében erkölcsileg teljesen szabad és független, — az ítéletalkotás logikai és pszichikai folyamatai szabadon és függetlenül peregnek le elméjében. A bíró működésében kikapcsol elméjéből minden külső tényezőt, ami az ítélet megalkotásában zavarná s csak azokat az elemeket veszi fel tudatába, melyek nélkülözhetetlenek a vitás kérdés megoldásához. Röviden a bírói függetlenség az ítéletalkotás és általában a bírói eljárás logikájában az eszmék, gondolatok s értékelések szelekciójának szabadságát jelenti.

A bírói függetlenség problémáját részint jogi, részint erkölcsi tényezők befolyásolják. Az 1869. évi alaptörvény, mely a bírói függetlenséget részletesebben szabályozza, a bíróságot nemcsak a közigazgatástól, de ezzel a kormánytól is kifejezetten füg-

getlenítette. A kormány kezében azonban még mindig ott van a kinevezési jog, melynek révén esetleg megtántoríthat egyes bírói személyeket. Ezért volt fontos az elmozdíthatatlanság kimondása és az áthelyezési tilalom felállítása az alaptörvényben, a netaláni kormány-befolyásolás veszedelme ellen. A kinevezési rendszer azonban még mindig helyesebb a választási rendszernél. Leghelyesebb és a bírói függetlenség legnagyobb garanciája lenne, ha a kormány mindig kötve lenne bírói kinevezéseknél az elnöki tanács jelöléséhez. A bírói függetlenségnek más oldalról legnagyobb biztosítóka a bírák anyagi függetlensége.

Mindezek a bölcs fejtegetések és javaslatok ma is teljes mértékben aktuálisak és benne élnek minden magyar bíró szívében.

Végül idesorozom, mint tartalmánál fogva elsősorban büntető perjogi dolgozatot, Varghának a *Sajtószabadság* címen, még 1906-ban, koronaügyészhelyettes korában írt tanulmányát.

Ez a dolgozata még jóval az 1914. évi új Sajtótörvény megalkotása előtt jelent meg s nem is ennek az 1906-ban még csak kívánság gyanánt vitatott reformtörvénynek a kérdéseit tárgyalja, hanem a bírói gyakorlatban akkoriban felvetődött legaktuálisabb eljárási vitás kérdést, a sajtótermék előzetes lefoglalásának kérdését. Ez a kérdés ugyan s így Varghának erre vonatkozó fejtegetései is túlhaladottakká váltak az új St. és a legújabb törvények folytán, azonban ez a dolgozata ma is rendkívül becses a sajtójog alapvető problémáira tett szellemes kitérések és tanulságos megjegyzések miatt.

A sajtószabadság Vargha megállapítása szerint kettős irányú: egyrészt abban áll, hogy minden polgár minden gondolatát kinyomathatja, közölheti, terjesztheti, másrészt, hogy mindenki tehát az egész társadalom tudomást szerezhet erről. A sajtószabadság szempontjából közömbös az, hogy jury vagy szakbíróság ítél-e sajtó útján elkövetett bűncselekmények felett, fő az, hogy a sajtószabadságban nincs benne a bűnözés szabadsága. Közbevetőleg élesen kikél a politikai lapok kauciója ellen, ami a politikai véleménynyilvánításnak a tőkéhez láncolása s az atavizmus szülötte. Ugyancsak közbevetőleg elítéli a fokozatos felelősségi rendszert, ami a büntető igazság szempontjából elavult, tökéletlen s az anyagi igazság megsűfolására vezet.

A sajtótermékeknek a bűnvádi eljárás során való előzetes lefoglalását, amit a Bp. megenged, helyesnek és fenntartandónak véli, mert éppen a sajtóvétségek különleges természete hozza magával, hogy itt az elkövetés pillanatában, vagyis az első példányok elkészítésével és kiadásával a bűncselekmény még csak embryonális állapotban van, tehát a benne rejlő társadalmi veszély még

könnyen megakadályozható. Különben a magyar Bp. ebben a kérdésben az összes európai Bp-ok közt a legliberálisabb, azt tehát fenn kell tartani, különösen izgatási cselekményeknél, mert legfőbb állami érdek, hogy a társadalom rendjét felforgatni akaró törekvések csírájukban elfojthatók legyenek. Teljes tudatában vagyok annak — írja nagy előrelátással —, hogy a mostani társadalmi formák és keretek sem örökéletűek, de meg kell akadályozni, hogy az átalakulás erőszakos megrázkódtatással történjék, mert a forradalmak rendszerint csak rombolnak, nem alkotnak, s ha néha alkotnak is, annak árát uzsorás kamatokkal kell megfizetni emberéletben, vagyonban s intézmények pusztulásában. Az 1918. október végi forradalom eléggé világos bizonyíték Vargha ezen aranymondásának igazsága mellett.

A sajtójog reformja kérdésében, ami 1914-ben s azután is több ízben csakugyan napirendre került, Vargha több ízben felszólalt kisebb cikkekben. Nagy örömmel üdvözölte az 1914-i új Sajtótörvényt, mely az 1848-i első sajtótörvénynek sok hiányát pótolta. Viszont többször erőteljesen kifejezte, hogy az új St. által is fenntartott fokozatos felelősségi rendszer nem felel meg sem az anyagi igazság, sem a társadalom védelme nagy vezérelveinek s maga részéről az együttes felelősség gondolatát tartaná leghelyesebb megoldásnak a sajtó visszaélések megfékezésére. Leghatásosabb reform lenne pedig szerinte is a sajtókamara felállítása, vagyis a hírlapírók képzettségének és erkölcsi színvonalának emelése.

IV. *Kriminálpszichológiai dolgozatok.*

Ha Vargha Ferenc büntetőperjogi tanulmányait az anyagi büntetőjogiakkal szemben nagyobb jelentőségűeknek tüntetlem fel, kénytelen vagyok folytatni a fokozást és a bemutatandó kriminálpszichológiai dolgozatait a büntető perjogiaknál is még nagyobb jelentőségűeknek és maradandóbb értékűeknek tekinteni. Ha anyagi büntetőjogi és perjogi tanulmányai is méltán örökítik meg emlékét a magyar büntetőjogi irodalomban, még nagyobb emléket állított önmagának a bűnügyi lélektan körébe tartozó nagyszámú rendkívül becses értekezéseivel, melyekkel úttörő lett a magyar jogi irodalomnak ezen a különleges területén.

Leibniz mondja, hogy kész, vagyis alapos jogász nem lehet csak az, aki a bölcsészethen és a történelemben is otthonos. Vargha ebből a nagy igazságból indult ki, mikor büntetőjogi legszélesebbkörű tanulmányai mellett teljes erővel nekidőlt a filozófiai és különösen az élettani és lélektani munkák tanulmányozásának. Fiatal korától fogva a pozitív filozófia és a fiziológiai pszichológia ragadta meg érdeklődését. Ennek az irányynak a termékeit — költséget nem kímélve — egymás után beszerezte.

Igazi speciális könyvtárat gyűjtött össze e nemű külföldi munkákból. Le Dantec, Nordau, Ribot, Sergi, Ziegler, James, Westermarck, Proal, Paulhan, Verworn, Vierkandt, Spencer, Vaccaro, Pieron, Letourneau, Schneider, Semon, Delbet, Lester Ward, Cudworth Marion, Vigouroux, Ferrero, Lange, Müller-Lyer, Jodl és annyi más kiváló tudós szakkművei mind ott vannak, a Revue Philosophique sok évtizedes (sajátkezűleg bekötött) évfolyamai mellett, ebben a páratlanul gazdag szakkönyvtárban. Vargha mindezeket legalaposabban áttanulmányozta, aminek bizonyosságai minden könyvében a sajátkezű, legtöbbször gyorsírással megjegyzései.

Érdekes, hogy ennyi rengeteg utánjárás, tanulmányozás és a filozófiai és lélektani irodalomban való teljes tájékozottsága mellett Vargha önálló filozófiai vagy lélektani munkát nem dolgozott ki. Azonban számos bűnügy-lélektani tanulmányában szuverén módon értékesíti gazdag ismereteit és leszűrt felfogását a jog és az emberi művelődés fejlődési történetéről, valamint az emberi élet- és lélektan problémáiról. De tisztán büntetőjogi és perjogi dolgozataiban is lépten-nyomon hivatkozik a nagy filozófusokra és pszichológusokra és ezeknek a jogi tanulmányoknak a hátterét is rendszerint filozófiai alapra ágyazza be.

Filozófiai álláspontja, a pozitívizmus tökéletessége felőli meggyőződése kétségtelenül egyoldalú és vitatható. A filozófia is az utolsó 50 év alatt óriási fejlődésen jött keresztül s a Comte-féle száraz pozitívizmust ma már erősen visszaszorította a Bergson-féle irracionálisizmus és a Dilthey-féle modern szellemtörténeti irány. A fiziológiai lélektant is felváltotta az alkaptichológia. Mindez azonban nem kevesbíti Vargha nagy érdemét a tekintetben, hogy jogász létére alapos és biztos filozófiai és lélektani tájékozottságra tett szert és a meggyőződése szerint legalaposabb és annak idején legmodernebb, a való élet adottságaival és a társadalom fejlődésével lépést tartó realiztikus felfogáshoz mindvégig szilárdan ragaszkodott, miután ezt látta legjobban megfelelőnek a gyakorlati célokat szolgáló jogintézményekhez. És nem is lehet mondani, hogy a pozitívizmus teljesen a multtá, hiszen ennek az irányynak az az alapvető tétele, hogy a tényeket, a történeti adottságokat és a gyakorlati élet követelményeit a bölcsészetnek is szembe előtt kell tartania, ma is alaptétele a legidealisztikusabb gondolkozási árnyalatoknak is.

Varghának a pozitív filozófia melletti állásfoglalására különben kétségtelenül nagy befolyással volt az a hatalmas szellemi áramlat, mely a Darwin és Spencer fejlődési elméletének hatása alatt a büntetőjogot is gyökeresen átalakítandónak hirdette. Éppen az ő jogi pályája kezdetén indult meg a nagy szellemi forradalom, a kriminológiai mozgalom, mely a három nagy olasz út-

törő, Lombroso, Ferri és Garofalo vezetésével hadat üzent a büntetőjogi klasszikus iskolának és a büntető jogot a naturalista és szociológiai követelések megvalósításával egészen új alapokra kívánta fektetni.

Vargha első perctől fogva rokonszenvezett ezekkel az új irányokkal. De mint éleszemű jogász, rögtön belátta, hogy az új irányok különböző ágai és árnyalatai közül nem a Lombroso által világgá kürtölt bűnügyi embertan, nem a született büntettes ingatag elmélete, hanem a két alaposabb jogász elme, a Ferri és Garofalo által megalapított kriminálszociológia lesz az az új tudomány, mely mint az általános szociológia alkalmazott része döntő befolyással lesz a büntetőjog elavult tételeinek felfrissítésére s a büntető igazságszolgáltatás magasabb színvonalra emelésére.

Ezt a meggyőződését fejti ki mintegy programmszerűen a *Szociológia és büntetőjog* c. 1902 november 8-án a Magyar Jogászegyletben tartott felolvasásában.

Ebben az egyik legszebb tanulmányában tesz mintegy hitvallást az új módszer mellett. A büntetőjogot — úgymond — a tudományok mai fejlettségi fokán deduktív módon kezelni többé nem lehet. Hovatovább kiélesedik az a tudat, hogy a büntetőjog és a jog többi ágai közt mérhetetlen különbség van. Ez utóbbiak önállóak, de a büntetőjog a maga emberségéből nem élhet meg. A civiljogban a segédtudományok alárendelt jelentőségűek, a büntetőjogban azok dominálnak. A büntetőjogász a beszámíthatóság problémáját nem tudja megoldani az élettani lélektan, az anthropológia és az elmekörtan nélkül. Ez azonban a büntetőjog természetéből folyik. A civiljog csupán az emberek cselekvéseivel foglalkozik, az azokból származó jogviszonyokat szabályozza, de azon túl megáll, nem törődik az ember személyiségével, míg a büntetőjog magával az emberrel foglalkozik, sőt nem elégszik meg az individuális emberrel, hanem mindig szem előtt tartja az embernek a társasághoz kapcsolt voltát. A büntetőjogásznak ezért nem elég juristának lenni, de ezekkel a segédtudományokkal is tisztában kell lennie, különben csak olyan siralmas alakú igazsághoz fog eljutni, amivel a régi századok beérték. A mai kor büntetőjogának tehát a tényekből folyó természeti igazságokat feltáró pozitív filozófiára kell helyezkednie, mint alapra. A büntetőjog reformálásánál az iránytűt a szociológiának kell kezelnie, mely az élet szolgálatában áll s a társadalmi élet irányítója.

A szociológia a büntetőjognak különösen két alaptételét támadta meg: a büntetési rendszer és a büntetőjogi felelősség kérdését. A büntetési rendszert már alá is aknáztá a szociológia, hadat üzent a rövid tartamú szabadságvesztés büntetésnek, mely se eléggé nem sújt, se meg nem javít, ennek pótszerűen ajánlja a felelőletes elítélést, a fiatalokkal szemben egészen új büntetési esz-

közöket. Nagy lelkesedéssel üdvözli itt a magyar Bn-tervezetének ezekre vonatkozó javaslatait.

A másik nagy csataterre, a beszámítás kérdésére nézve éles szemmel és bátor szókimondással megállapítja, hogy ebben a meglehetősen komplex kérdésben az új irányok még nem forrották ki magukat. A vaskalaposok mellett, akik még mindig csupán az akaratszabadságra építik a büntetőjogot, az új eszmék harcosai között is nagy ingadozás látható. Vargha maga is, bár ő kategórikusan a determinista felfogás mellett áll, elismeri, hogy évek hosszú sora fog még eltelni, míg az élettani-lélektan kutatásai és a szociológia követeléseai annyira leszűródnek, hogy a törvényhozás is foglalkozhatik azokkal. Addig tehát nem lenne tanácsos kiküszöbölni a törvénykönyvekből az akaratszabadság elvét, mert a tudomány kísérlellezhet, de a törvény, mely az életet szabályozza, nem experimentálhat soha.

Végig megy azután a büntetőjog szociológiai vonatkozásain s eredményül odajut, hogy a jövő büntetőjoga a szociológiai eszmék útmutatása szerint négy részből fog állani: 1. a bűncselekmény okainak tanulmányozásából, 2. a kriminalitást termelő okok hatásának megszüntetéséből vagy legalább csökkentéséből, 3. a bűnösökkel való bánásmódból, a szorosan vett igazságügyi büntetőjogból és 4. a társadalmi akcióból, mely az igazságszolgáltatás feladatának befejezése után kezdődik (assistance social). Nálunk ma még csak az igazságügyi büntetőjog van kifejlődve, de az is csak az apáinktól és nagyapáinktól örökölt avult köntöst viseli. A forrongás, a propaganda azonban nálunk is megindult és remélhető, hogy hosszú évek nehéz küzdelme s egy csomó előítélet lerombolása után, ha mi nem is, de az utánunk következő generáció kiépíti a társadalmi büntetőjog négy részből álló épületét.

Varghának ezek a megállapításai ma, 38 évvel e szép tanulmánya megírása óta, még mindig megállják helyüket. Előrelátásának helyességét igazolják a magyar törvényhozás által a lefolyt négy évtized alatt hozott büntetőjogi reformtörvények: az első, majd a második Büntető Novella, a fiatalkorúak bíróságáról, a közveszélyes munkakerülőkről, a megrögzött büntetésekről alkotott modern törvényeink. A Mindenható megadta Varghának azt az örömet, hogy jóslásait valóra váltva szemlélhette s azok törvénybeiktatásánál és életbeléptetésénél személyesen is közreműködhetett.

Másik nagyszabású kriminálpszichológiai tanulmánya az 1915-ben megjelent: *A megtorlás és a védekezés pszichológiája*. A büntetőjog két legfőbb alapeszméjét teszi itt vizsgálata tárgyává. Ebben is a pozitívista bölcsészeti felfogásából indul ki, de már a bevezetésben kiemeli, hogy egy pillanatig sem hiszi, hogy a klasszikus büntetőjogi tudomány máról-holnapra el fog tűnni

s helyébe lép a pozitív ismeretek alapján kiépített szociológiai büntetőjog. Nemesak nem hiszem, hanem azt fejlődő tudományunk érdekében nem is kívánom — mondja, — mert ha ezt a változtatást akarnám, többet ártanék az ügynek, mint használnék. Meggyőződése szerint a pozitív büntető jogtudomány — sikereiből ítélve — helyes úton halad s ha majd az eszmék forrongása és küzdelme a fattyúhajtásokat lenyesegeti róla, el is éri célját — a messze távoli jövőben.

A mai klasszikus büntetőjogi iskola a megtorlást hirdeti legfőbb vezérelvéül, a pozitív büntetőjog ezzel szemben a társadalom védelmének jelszavára esküszik. Ezt az ellentétet Vargha azzal véli áthidalhatónak, hogy kimutatja a büntetőjog fejlődésének lépcsőit. E fejlődés első hosszú stációja volt a bosszú, ezt követte a megtorlás, ezt a javítás, ezekre következik a védekezés, melyben a dolog természete szerint benne van a javítás gondolata is tökéletesített formában.

Ennek a fejlődési menetnek bemutatása végett sorra veszi az egyes szakokat. Különösen érdekesnek és tanulságosak a bosszú lélektani kialakulására vonatkozó fejtegetései.

E kérdéssel foglalkozó számos külföldi nagyevű író nézetét cáfolva, kimutatja, hogy a bosszút sem lehet a büntetőjog végső, tovább nem elemezhető forrásául tekinteni. Ha a kérdés mélyére hatolunk, ha az érzelmek fajait, alakjait elemezzük, oda kell jutnunk, hogy a bosszúnak a forrása a harag. Sőt ez sem végső eleme a bosszúnak, csak kísérő jelensége s értékmérője az életfenntartó ingernek. A harag nem más, mint az idegek izgatott állapota, az az életfenntartó indulat, mely az embert az őt ért sértés után az újabb sértés elhárítására sarkallja. A harag nem passzív, hanem aktív lelki folyamat, aktivitása valaminek az elhárítására törekszik. Ez tehát az első forrása a primitív ember bosszújának, az embrionális büntetőjognak. Ebből differenciálódik azután a bosszú, mely már valamivel magasabb fejlettségi fok, mert csak ott alakul ki, ahol már emlékezet is van. A primitív egyéni bosszú azután a törzsi életben szociálizálódik, előáll belőle a kollektív bosszú, a törzs haragjának további fejleménye, mely az emlékkép izgató hatását a bosszú kielégítésével igyekszik megakadályozni.

A bosszúból a megtorlás eszméjének kifejlődése az emberi elme további fejlődésének az eredménye, amikor az emberek belátják, hogy a sértés megismétlésének elhárítására a bosszú nem elegendő. Az ősi bosszú akkor kezd átalakulni, mikor az emberek arra eszmélnek, hogy a bekövetkezhető fájdalomtól való félelem beilleszthető a szociális életfenntartó folyamatba. A megtorlási vágy lényegileg bosszú, de olyan bosszú, melyhez a szenvedett sérelemre az elmúlt veszélyre visszagondolva, a méltatlanko-

dás, a felháborodás érzelme is hozzájárul. Ebben a fejlettségi korban vagyunk még ma is. A megtorlásból, mint a mai büntetőjog legfőbb vezérelvéből csak most kezd kibontakozni a jövő új vezérelve: a védekezés gondolata.

A megtorlás lényege a bűnhődés megkövetelése, az a tudat alatti folyamat, hogyha jövőben ilyen sérelem ér minket, azért a bűnös bűnhődni fog. A bűnhődés megkövetelésének legmélyebb okát Vargha is az erkölcsi kötelességben találja, hozzátéve, hogy talán az erkölcs tényei között egyetlenegy sincs, mely olyan ősrégi eredetű lenne, mint a bűnhődés megkövetelése. Nem volt, nincs és nem is lesz olyan törvényhozó, aki képes volna a bűnhődés erkölcsi érzését az emberiség erkölcsi tudatából kiküszöbölni. Erre csak egy hivatott hatalom van: a fejlődés teremtő ereje.

A fejlődésnek ez a természetes teremtő ereje már ma is érezhető. Az átalakulás szelleme kikezdte a megtorlás gondolatát is. Ennek a legújabb fejlődési szaknak a melegágya a javítás eszméje volt. A félelem mellett ugyanis lassanként kibontakozott annak a felismerése, hogy a bűn ismétlésétől nemesak a félelem, hanem a javítás is visszatart. Ez is hosszú fejlődés eredménye volt. Csak a XIX. században lett uralkodóvá a javító büntetőrendszer, különösen a magánzárka rendszer javító erejének hite. Csemegi is ezt tanítja a Btk. miniszteri indokolásában. A teljes elkülönítés lehetetlenné teszi, hogy a bűnös magába ne szálljon multjának, elkövetett cselekményének undok voltát fel ne ismerje, bűnét meg ne bánja.

Vargha élesen bírálja ezt a szentimentális felfogást. A pszichológia azt tanítja, hogy az ember csak emberek közt lesz emberré és pedig olyanná lesz, mint akik között él. Fehérre meszelt üres falaktól hiába várunk olyan pszichikai hatásokat, melyek az egyéniség megváltoztatására alkalmasak lennének. A javítás szerény gondolata azonban, mely a Btk-ben csak megcsillant, teljes pompájában bontakozott ki a Bn. grandiózus rendszerében. A Bn. nem a magánelzárástól várja a bűnös átalakulását, hanem a jellem nevelésétől, a javító neveléstől. A védekezés gondolata az, mely nemesak a fiataloké, de a felnőtt munkakerülő, sőt a megrögzött bűnösökkel szemben is egyedül alkalmas a büntetőjog céljának elérésére vagy megközelítésére.

Ma már nem vitás, hogy nemesak a javítással, de számos más módon is lehet a bünt kiváltó okok ellen küzdeni. Ma még csak a kezdetet vagyunk. Alig egy pár évtizedes multja van a védekezés grandiózus gondolatának s máris csodálatosan új eszméket vetett fel az emberi invenció. Teljes bizalommal nézhetünk azért a jövő felé. Ma már a társadalom alsóbb rétegeiben

is átérzik, hogy a fiatalokúakkal szemben rendszerint többre megyünk a javítással, mint a szigorú büntetéssel. Az alkalmi bűnösökkel szemben pedig a megtorlás követelése is csekély, elég a feltételes elítélés is. A bűnhődés postulálása sorvad, aminek oka az erkölcsi érzület fokozatos szelídülése és a kultúreszmék hihetetlenül gyors terjedése. Viszont a piramis alján, ahol a nagy bűnök teremnek, a büntetéstől való félelem, a szigorú megtorlás még mindig szükséges, mert ott még ennek nagy visszatartó ereje van.

Varghának a büntetőjogi vezéreszmék fejlődési fokozatai iránt felállított sorozata ellen lehetne kifogást emelni, hiszen a védekezés, más szóval a megelőzés gondolata a büntetőjogi irodalomban éppolyan régi, mint a megtorlás eszméje. Már Seneca hirdeti, hogy: *Nemo prudens punit quia peccatum est, sed ne peccetur...*, a XVIII. század leghíresebb kriminálpolitikusa, Beccaria pedig axioma gyanánt állítja fel, hogy „jobb megelőzni, mint büntetni” s századok óta az államok kifejezetten a büntettek elleni védekezés céljából alkotják a szigorú büntető törvényeket, mindennek ellenére Varghának ez a tanulmánya tekinthető egész irodalmi munkássága legszebb és legmaradandóbb termékének. A védekezés gondolatát kétségtelenül az új irányok emelték uralkodó koreszmévé a büntetőjogban. A klasszikus iskola orthodoxiájával szemben az új irányok tüzték napirendre a büntettek osztályozásának kérdését s az egyes osztályokkal szemben a megfelelő különleges elbánást. Az új irányok elévülhetetlen érdeme a közveszélyes büntettekkel szemben a kiméletlenül szigorú eljárás, a védekezés intézményes gyakorlása.

Ha tehát Vargha elméletét csak azzal a korrekcióval fogadjuk is el, hogy a büntetés lényegében mindig megtorlás volt, mely először az ösztönszerű haragkitörésben, majd a magánbosszú s azután a kollektív bosszú alakjában nyilvánult és csak a fejlődés magas fokán lett céltudatos megtorlássá, melyben azonban mindig ott volt és ma is benne van a megfélemlítés és a védekezés gondolata is, ezzel nem kevesbítjük Vargha tanulmányának nagy értékét, mely végeredményben szintén oda jut ki, amit az új klasszikus büntetőjogászok is hirdetnek, hogy ez a két vezéreszme nem zárja ki egymást, sőt egybefolyik és egymást kiegészíti s beláthatatlan időnkig ez a két eszme lesz a jövő büntetőjogának kelts vezérgondolata s a bűnelkövetők különböző csoportjai ellen alkalmazandó szankciók célja és vezérelve.

Hasonló nagyértékű kriminálpszichológiai tanulmánya Varghának: *Az igazítás pszichológiája* c. 1920-ban és *A terror pszichológiája* c. 1921-ben megjelent két, szorosan összefüggő dolgozata.

Kétségtelen, hogy ennek a két dolgozatnak megírására az 1919-i proletárforrádalom, a kommunista rémuralom készítette

Varghát. Ő maga is állandó zaklatásnak volt kitéve ez alatt a szomorú öt hónap alatt, átélte tehát azokat a rémségeket, amelyek a magyar intelligencia lelkét annyira elkésérítették s évek múltán is rémképekkel gyötörték. Ennek az átélésnek lélektani analysise Vargha eme két tanulmánya.

A két dolgozat szervesen egybefügg. Az első, az izgatás pszichológiája, a tömegakarát felkeltésének és erőszakos kialakításának módját, a másik, a terror pszichológiája, az izgatás legdurvább eszközét, a terrort veszi bonckés alá. Bemutatja egyfelől az izgatást, mint a kultúra terjesztésének egyik legfontosabb tényezőjét, másfelől a kótyagosfejű demagógok lelkiismeretlen társadalom-bomlasztó munkájának veszedelmességét.

Az izgatás, ha azt alkatelemeire bontjuk, Vargha szellemes elemzése szerint az utánzás, a contagium és a suggestió hármasságának összetételéből áll. Van benne értelmi, érzelmi és akaratí elem. E három elem szerepe változik az izgatás tárgya és alakja szerint. A tudós társaság szónoka kizárólag az értelemhez szól s természeti igazságokkal akar hívőket szerezni, — a politikus már mélyebben nyúl az érzelmek birodalmába, — a kommunista agitátornál ellenben már csaknem teljesen eltörpülnek az intellektuális mozzanatok s előtérbe lépnek a legalsóbbrendű önző érzések, ösztönök és indulatok.

Legfontosabb az izgatásnál az érzelmi folyamat. Áll ez különösen a kommunista izgatókra, akik a társadalom mélyéből emelkedtek hirtelen felszínre, akiket a hatalomvágy, a vagyonszerzés vagy a szereplési viszketeteg kerget a társadalom reformálására.

Az érzelmi elemek rajzánál Vargha brilliánsan csillogtatja gazdag lélektani tanulmányait. Éles bonckéssel szedi az ingerek és érzetek nyomán kifejlődő elsődleges, másodlagos és harmadlagos vágyakat; a dühöngő orkánhoz hasonlító életfenntartó, legerősebb ösztönszerű vágyakat és a felsőbbrendű igazságokból táplálkozó, de erejére nézve csak a gyöngye alkonyi szellőhöz hasonlót. Nagy részletességgel fejtegeti a szocialista izgatások lépeszeteit: a jámbor ideológusoktól, az utópista apostoloktól a Marx és Engels kommunista kiáltványának betűire esküvő kommunista agitátorokig. Részletesen elemzi az izgatás terjedését, kiemelve azt a tömegpsychikai jelenséget, hogy a tömeg sokkal könnyebben feltűzelhető a társadalomra káros cselekményre, a pusztításra, kegyetlenségre, mint a hasznos vagy nemes alkotásokra.

Végig megy büntetőjogi szempontból is az izgatás alakjain, kimutatva, mik az állam teendői az izgatás különböző alakjai ellen a megtorlás és a megelőzés szempontjából. Bölesen vezeti le végső eredményül, hogy az állam és a társadalom vezetőinek a

társadalmi mozgalmakkal szemben mindig résen kell lenniök, széles látókörrrel kell azokat tanulmányozni, a természetes, kultúrképes mozgalmakat támogatni, a rendellenes, kóros tüneteket ellenben tüzzel-vassal ki kell irtani.

A *terror pszichológiája* című másik tanulmány voltaképpen csak folytatása az izgatás bonctanának. A terror szó eredete összeesik a francia jakobinusok rémuralmával. Nálunk pedig az 1918. októbervégi forradalom tette ismertté a terror szót. Ez a tanulmány is azonban nem a magyar kommunista uralom rajza akar lenni, hanem általánosságban rajzolja a terror kollektívpszichológiai elemeit, a terroristák célkitűzését, a rémítés fokozatait s a megrémültek behódolását.

A terror is az életfenntartással járó küzdelmekből csirázott ki, végső forrása tehát az önzés. Az emberiség története a családok, törzsek, nemzetségek, majd a nemzetek, az államok szakadatlan küzdelme egymással, az örökös harc és versengés. Az önfenntartás ösztöne, a veszedelmektől való félelem, a közös ellenség elleni védekezésre törekvés hozza létre a kezdetleges emberi csoportosulásokat. A félelem az ősforrása a szolidaritásnak és a felsőbbrendű szociális érzelmeknek, a mai bámulatos kooperációnak, melyek ma a társadalom szövevényes gépezetét szilárd egységgé kovácsolják össze. Az emberi csoportokban mindig és mindenütt megindul az osztályok, a rétegek versengése, uralomra törekvése, ez szüli meg a másik osztály megfélemlítését, a terrort. A társas életben mindig volt és mindig lesz terror, vigasztaló csak az, hogy remélhetőleg a kultúra és az emberi szolidaritás fejlődésével más lesz annak a tartama és eszköze.

Mélyreható lélektani elemzés tárgyává teszi itt Vargha a félelmet, mint élettani és pszichikai jelenséget, valamint a rémítés alakjait, fokozatait. Megdöbbenő realizmussal rajzolja meg közbetűleg az 1918-i októberi forradalomban a terror első felépését és bemutakozását, majd a sorra következő terrorisztikus intézkedéseket, a kommunista terror munkáját, ezeknek rettenetes eredményeit, a megrémített társadalom behódolását és összeomlását, az ország elpusztítását.

Ennek ellenére végső következtetésül azt vezeti le, hogy a modern kultúrtársadalmak nem élhetnek meg félelemkeltés és kényszerintézkedések nélkül. Ha a mai kultúrtársadalmak a szolidaritás és a szeretet jegyében születtek volna meg s azokat csak a szimpátia tartaná össze, akkor a félelemkeltés magától eltűnne. De a szolidaritást nem felsőbbrendű érzelmi tényezők hozták létre, az ősi önző ösztönök lépten-nyomon ma is kiütököznek az emberekből, mihelyt a közérdek az önérdekkel összeütközik. Ennek megakadályozására csak egy eszköze van az államnak, a félelemkeltés, egyrészt azért, hogy fékentartsa az önző érdekeket a

kollektivitás érdekében, másrészt azért, hogy a polgárokat olyan életmódra és magatartásra kényszerítse, mely a kultúrfejlődéssel harmóniában van.

Varghának ez ellen a végső következtetése ellen nyomós kifogásokat tehetnénk. Hiszen a megfélemlítés és a kényszer mellett, ami a jogszabályoknak kétségtelenül rendszerint ultima ratioja, ott vannak az erkölcsi tényezők is, az egyházak, iskolák, a költők, tudósok, művészek évezredek munkája, amik mind hozzájárultak és járulnak állandóan az emberi művelődés terjesztéséhez és erősítéséhez, az egyéni önzés és más helytelen emberi tulajdonságok megfékezéséhez. Más tanulmányaiban Vargha maga is kifejezetten hangsúlyozza az erkölcsi tényezők nagy jelentőségét. Itt azonban főcélja az volt, hogy kimutassa az izgatás elfajulásának és a durva terrornak a veszedelmes voltát s felhívja az államhatalom kezelőit, hogy a szólás- és sajtószabadsággal való visszaéléseket, a kultúrelenes mozgalmakat és a társadalom fejlődésére veszedelmes irányú törekvéseket igyekezzenek csirájukban elfojtani.

Folytatása és mintegy befejezése ennek a két érdekesítő tanulmánynak a háború után, 1920-ban írt: *Lánckereskedők és árdrágítók* c. dolgozata. Ennek a megírására a világháború utáni gazdasági összeomlásunk idején felburjánzott újfajta bűncselekmények, az áruuzsora, munkauzsora, lánckereskedés, csempészs és hasonló nevek alatt a társadalom elemi életfeltételeit, a termelést és az élelmicikkek megszerzését veszélyeztető, ocsmány cselekmények feletti felháborodás és utálat készítette Varghát. A háború tartama alatt elszaporodott közveszélyes új bűntettek, a hadseregszállítási panamák és más visszaélések az ezek elkövetőire hozott új büntető törvények drákói büntetéseinek hatása alatt, a háború végére megapadtak, de annál jobban felszaporodtak az említett újfajta gazdasági visszaélések, az árdrágítás gyűjtőneve alá foglalt újabb szezón-bűncselekmények, dacára annak, hogy már a háború tartama alatt kénytelen volt a törvényhozás ezek ellen is külön törvényeket alkotni. Sajnos, ezek az első törvények elég enyhék voltak s így nem lett kellő visszatartó hatásuk.

Ez készíteti Varghát arra a felkiáltásra: Csak egy bűncselekmény-típus nem akar megszűnni: az árdrágítás és a lánckereskedelem, sőt az ezeket létrehozó kriminogén társadalmi energiák nemcsak hogy nem gyengülnek, de — szinte szörnyűség le is írni — eme piszkos bűnök energiái napról-napra erősödnek. Idézi bizonyoságul a Kormányzó Ur Ó Főméltóságának megválasztása alkalmával a nemzethez intézett szózatában mondott energikus szavait: Nem lehet tovább túrnunk, hogy árdrágítók, élelmiszerrejtegetők és mindenféle uzsorások lelketlen hada folyton rohamosan gazdagodjék, míg mások az éhhalállal küzdenek. Vargha ezért is

ragad tollat, hogy az éppen akkor készülöben levő szigorúbb árdrágítási törvényjavaslat szükségéről meggyőzze a törvényhozást. Ezúttal is legmélyére veti a hálót s fiziológiai, lélektani és szociológiai tételekkel igyekszik igazolni, hogy mennyire társadalomellenesek ezek az alávaló cselekmények, melyekkel az árdrágítók a társadalom szegényebb és tisztességesebb részét kergetik a nyomorgásba.

Nagyszerű logikai menettel mutatja ki, hogy a szerzési ösztön, mely minden emberben nem is mint egyéni, de mint faji akarat megnyilvánulása él, minden embernél más-más irányban és más-más tartalommal van kifejlödve. Egyik embert ezen ösztön kielégítésénél az altruizmus szociális érzése vezet, míg a másik cinikus közönnyel lábbal tapossa mások életfeltételeit, csak hogy a saját magáét biztosítsa. Mi a magyarázata annak, hogy a háború után ezen utóbbi csoport szaporodott el hihetetlenül, úgy hogy hemzseg tőlük az ország s különösen a főváros? Nagyon világos az okok komplexuma. Egyik az erkölcsi, másik a gazdasági anarchia, melybe a háború szerencesétlen eredménye dobott bennünket.

Ezen a szörnyű bajon gyökeresen segíteni csak akkor lehet, ha a termelés és a fogyasztás közt a régi harmónia helyreáll, ha a termelt áruk mennyisége arányban fog állni a fogyasztók szükségletével és ha az ártörvény veszi kezébe a jogart és kiséprüzi az árdrágítók és lánckereskedők falánk és örökké éhes undok csoportját az erkölcsi rend birodalmából. Üres beszéd az, mely folyton csak a lánckereskedés letörését, a bebörtönzést tartja egyedüli palladiumnak. Az erkölcsi élet forrásait kell érvényre juttatni, az ország területét, a szilárd központi kormányzatot kell helyreállítani, a pénz értékét állandósítani. Ezek a gazdasági erkölcsi tényezők fogják eltüntetni a mai undok gazdasági visszaéléseket és büntetteket.

Sajnos, ez nem megy máról holnapra, hosszú éveket, talán évtizedeket igényel, míg a nemzetközi forgalom s a rendszeres termelő munka megindul. A társadalom mai rázkódtatásai közt nem tehetünk egyebet, minthogy a régi kipróbált módszerhez, a szigorú megtorláshoz folyamodunk. Ez ugyan csak félrendszabály, sőt talán annyit sem ér. De a halálos beteget is szokás gyógykezeltetni, tehát ez ellen a társadalmi epidémia ellen is küzdeni kell, mert a megtorlásban is erős visszatartó energia van, nem a szokásos dogmatikai, de élettani és pszichológiai alapon. Jogállamban — így fejezi be a szép tanulmányt — a bűncselekménynél mindig két ösztön ütközik össze. Így a lánckereskedésnél a szerzési ösztön és a várható szabadságvesztésbüntetéssel veszélyeztetett egyéni szabadság. Minél nagyobb baj fenyegeti a szabad mozgás ösztönét, vagy minél gyöngébb és erőtlenebb a kapzsi-

ság, annál valószínűbb, hogy Shylock meghátrál s más módot keres, hogy örökké éhes gyomrát mások rovására megtömje. A profitéhség megzabolására tehát a szigorú büntetés még is csak legalább csökkentő hatással van. Ezt tapasztaltuk a hadiszállítási büntetteknel, melyek lassanként kimentek a divatból. Ez lesz a szigorúbb áruzsora törvénynek is a várható hatása.

Varghának ez a rendkívül nagyhatású tanulmánya jelentős befolyással volt arra, hogy a magyar törvényhozás még azon évben egymás után két külön törvényben is valóban drákói kézzel lesújtott az árdrágítókra és lánckereskedőkre és csakugyan sikerült, Vargha helyes előrelátása szerint, pár év alatt kiirtani a háborús korszaknak ezt a szégyenletes szennyáradatát.

Irodalmi szempontból pedig a két előbbi és ez a nagyértékű tanulmány együttvéve kitünő korep gyanánt fog fennmaradni erről a szomorú dekadens korszakról, egyben mintaszerű példa arra, mennyire lehet efemernek látszó társadalmi jelenségeket is éles meglátással és erős boncoló elmével a legmélyebb tudományos vizsgálódás és kifejtés tárgyaivá tenni. Varghának ez a három — mondhatjuk — háborús tanulmánya, mint kriminál-pszichológiai essay-k, ragyogó példányai a zseniális élelátásnak és bátor, egyben bölcs kriminálaetiológiának s a tudományos bűnügyi politikának.

Még egy tanulmányát kell a bűnügy lélektani dolgozatai közül megemlítenem, mely tárgyánál fogva anyagi büntetőjogi dogmatikus tanulmánynak látszik, de alapjában szintén mélyen szántó lélektani munka. Ez: *A gyermekkorban levő bűnösök* c., 1895-ben, tehát 45 évvel ezelőtt írt nagyfontosságú dolgozata, mely előhangja volt az első Büntető Novellánk második fejezetében foglalt nagyszerű reformtörvénynek, a Balogh Jenő által szerencsés kézzel megszerkesztett korszakos jelentőségű fiatalkorúak kódexének.

Varghának ez az értekezése felolvasás volt a Magyar Jogászegylet 1895. évi okt. 6-i ülésén s annál emlékezetesebb, mert ezen az ülésen maga Csemegi Károly, a M. Jogászegylet akkori elnöke elnökölt és Vargha felolvasására tett elnöki záróbeszédében ő is, a büntetőjogi dogmatika atyamestere, kifejtette a maga nézetét a gyermek és fiatalkorú bűnelkövetők büntetőjogi kezelésének halaszthatatlanná vált reformjáról.

Vargha tanulmánya nem öleli fel a gyermekvédelem teljes problémáját, csupán a bűnelkövető gyermekekkel foglalkozik. Először bemutatja a Btk-ek mai rendszerét. Lesújtó bírálatot mond a francia Code pénal alapján Európaszerte elterjedt, a mi Btk-ünkben is uralomra jutott doktrinär gyakorlatiatlan elbánás felett, mely a bűnösség felismerésére szükséges belátással (discernement) bíró fiatalkorú bűnöst fogházzal és börtönnel bünteti.

Még veszedelmesebbnek mondja a bíróságok gyakorlatát, melyek minden bűnelkövető gyermeknél és fiatalkorúnál vélelmezik a belátás femforgását s börtönbe dobják a gyermeket, akiben pedig a bűn csíráját még könnyen el lehetett volna fojtani. Igen sok esetben a bírói ítélet adja a gyermek kezébe az útlevelet, mely elvezeti abba a társaságba, ahonnan azután kórányaggal megterhelve kerül vissza a szabad életbe, hogy rövid idő múlva mint tipikus visszaeső kerüljön a börtönbe.

Élesen ostorozza a Btk-nek azt a hiányát is, hogy a 12 évesnél fiatalabbak, a gyermekek teljesen ki vannak szolgáltatva a bűn útjának, mert a törvény nem törődik velük, állami kényszernevelésről szó sincs, aminek eredménye, hogy a gyermek-kriminalitás folyton növekszik. Teljes mértékben helyesli az új irányoknak azt a törekvését, hogy a gyermekkor határán levő fejletlen fiatalok, ha bűncselekményt követtek is el, kriminális büntetéssel ne sújtsanak. A büntetőjogi felelősségrevonáshoz bizonyos mérvű élettapasztalat, vagyis bizonyos fokú értelmi és erkölcsi fejlettség szükséges. A jellem nem születik az emberrel. Eltekintve az átöröklött tulajdonságoktól, az ember akaratereje vagy gyengesége, bűne, vagy erénye, szorgalma vagy tunyasága, szóval egész egyénisége legnagyobb részt annak a légkörnek teremtvénye, melyben született, élt és felnevelkedett. Addig, míg a gyermek értelme fejletlen, míg az erkölcsi képzetek ki nem formálódtak lelkében, szóval, amíg túlnyomóan kedélyi életet él (körülbelül a 14 éves korig) nincs jogunk büntetni. Ilyen korú, rossz környezetben élő gyermekekre nézve csak a kényszernevelésnek van jogosultsága. Kriminális büntetésről csak a 14. évet meghaladott korban elkövetett cselekményekért lehet szó. Itt már lehet bűnös karakterről beszélni, de itt is a felelősségrevonás mindig egyéni elbírálás dolga.

Varghának ezek a gondolatai csakhamar testet öltöttek az 1908-ban megalkotott első Büntető Novellánkban. De igazolja ez a szép tanulmány azt is, hogy Vargha, a későbbi szigorú nagybíró, a büntetőjogi szigort nem tekintette a büntetőjog egyedüli elvének, hanem teljes megértéssel és emberszeretettel karolta fel a gyermekvédelem és a fiatalok javítónevelésnek kérdését is és hű maradt szociológiai programjához, hogy a büntettek különböző csoportjait más-más módon kell kezelni, vagyis mindenik csoportot a jellemének és társadalmi veszélyességének megfelelő szabályok szerint.

V. A parlamenti jog köréből.

Ha gr. Tisza Istvánt, a világháború előtti évtizedeink legnagyobb magyar államférfiát s parlamenti életünk viharedzett politikusát lelke mélyéig bántották és elkeserítették a magyar par-

lamenti élet különböző elfajulási jelenségei, különösen az ellenzék részéről éveken át úzött technikai obstrukció, a lelkiismeretlen időpocsékolás, ami évekre megbénította a komoly és eredményes törvényhozási munkát, — úgy Vargha Ferencet is, a szakadatlan komoly munka emberét, a kollektív lélek rendes folyamatának és zavaró jelenségeinek higgadt, objektív bűvárát érthetően felháborította a világháború befejezte utáni években, az új alakulatú nemzetgyűlésen újból felburjánzott sok kinövés. Különösen egyes túltemperamentumos honatyák részéről divatba hozott útszéli hang, a parlamenten kívül álló értékes közéleti személyeknek, köztük magának a mindig köztiszteletben tartott magyar hírói karnak is oktalan megtámadása s a mentelmi jog örve alatt becsületsértésekkel és rágalomokkal illetése.

Ez a jogos felháborodás indította Varghát arra, hogy koronaügyész korában s majd mint nyugalmazott koronaügyész három éles dolgozattal szállt síkra a mentelmi jog s ennek körében különösen a képviselői felelőtlenség fogalma és az ekörüli gyakorlat ellen. Hogy ez a felháborodása mennyire jogos volt, bizonyosága ennek egyik akkori igazságügyminiszter által az új Büntető Novella tervezetébe felvett az a gondolat, hogy a kir. Kúrián külön bírói tanácsot óhajtott felállítani a képviselők által a nemzetgyűlésen elkövetett rágalmozások és becsületsértések miatti eljárásra. Ez az ötlet, mely ugyan nem került bele a Bn-ba, adott impulzust Varghának arra, hogy felvesse a képviselői felelőtlenség jogosságának kérdését.

Az első ily tárgyú tanulmánya *A képviselők felelőtlensége* címmel 1927-ben jelent meg. Történeti adatokkal bizonyítja — Polner Ödön kiváló közjogászunk munkáira való hivatkozással is, — hogy régi törvényeink az országgyűlés tagjainak mai értelmében vett felelőtlenségét nem ismerték, csupán a szólásszabadságot igyekeztek időnként hozott alkalmi törvényekkel az országgyűlés számára biztosítani. Törvényi alapja tehát Vargha szerint nincs a felelőtlenségnek. Ezt a fogalmat először az 1867. évi XII. tc. (de csak a delegatio tagjaira), majd egy ugyanezen évben hozott képviselőházi és egy későbbi főrendiházi határozat s az ennek nyomán kialakult parlamenti gyakorlat hozta be a magyar jogba. Ez a két házhatózat ugyanis lapidáris szövegezésben azonosította a szólásszabadságot a felelőtlenséggel, midőn kimondta, hogy a Ház tagjai az ily minőségükben a Házban vagy a Házon kívül tett nyilatkozataikért vagy cselekményeikért „felelet-telherrel nem tartoznak“, csak az illető Háznak. Pedig egészen más a szólásszabadság és más a felelőtlenség fogalma.

Vargha ezt a kérdést is általános lélektani alapon fejté meg. Kiindulási pontja az, hogy a szólásszabadság természetes követelmény a parlament tagjai részére, mert e nélkül egészséges par-

lamentí élet el sem képzelhető. Ugyde a szólásszabadság eo ipso nem jelentheti a felelőtlenséget, hiszen a sajtószabadság legtúlzóbb hívei sohasem követelték, hogy a sajtószabadság a bűncselekmény elkövetésének szabadságával azonosíttassék, így tehát a parlamenti tagok szólásszabadsága sem jelentheti a becsület-sértés, rágalmozás vagy izgatás bűncselekményei elkövetésének szabadságát. A szabadságjogok korlátlanlansága társadalomban és államban képtelenség. Aki átlépi a társadalmi és állami életben az élet által megvont szociálbiológiai határokat, az ezzel a büntetőjogi felelősség terére lépett.

A szólásszabadság és a felelőtlenség közt szöges ellentét van. Jogállamban mindenki felelős cselekményeiért. A bíró, a katona is fegyelmi és büntetőjogi felelősség mellett teljesíti hivatását. A képviselőre is a Ház elnökének rendfenntartó jogköre, de éppúgy a Btk. is érvényes, mihelyt büntetendő cselekményt követett el. A szólásszabadság fontos kultúrtényező, de elfajulásában veszedelmet hord magában. A közélet terén nemcsak jogosult, de kötelező is a legszigorúbb tárgyilagos kritika, de ez nem mehet sértegetések büntetlen elkövetéséig. Felelőtlenséget vindikálni a képviselők számára, ez ellenkezik minden erkölcsi és jogi törvénnyel. Éppen a Btk. mindig súlyosabb büntetést ír elő, ha a cselekményt közfunkcionárius követte el. A miniszterek is szigorú büntetőjogi felelősség alatt állanak, sőt maga a Kormányzó is, az 1920. évi I. tc. értelmében a nemzetgyűlés által (ma az országgyűlés által) felelősségre vonható. A képviselők felelőtlensége tehát olyan privilégium, mely sehogy se illeszthető bele jogrendszerünkbe.

A másik két tanulmány: az 1929-ben megjelent: *A sérthetlenség pszichológiája a mentelmi jogban* és az 1932-ben írt: *Mentelmi jog és személyes szabadság* c. értekezések a mentelmi jog másik részét, a sérthetlenség (immunitás) jogát veszik bíráló alá. Vargha szerint a sérthetlenség joga is olyan előjog a képviselők számára, mely nem fér össze az általános demokratizálódás tendenciájával. Téves szofizma, hogy miután az országgyűlés szuverén, ez a szuverénitás az országgyűlés egyes tagjait is megilleti. Az egyes törvényhozó mindig egyes ember marad, sohasem képviseli az egészet, tehát ami az egészet megilleti, az nem illeti az egyes tagokat.

Végző konklúziója, amit a harmadik tanulmányban fejt ki részletesen, az, hogy az egész mentelmi jog felesleges, a jog- és a törvény-előtti egyenlőség elvét sértő atavisztikus intézmény, mely ellentétben áll a modern korszellemmel és eszmeáramlatokkal. Itt teszi beható elemzés tárgyává azt a kérdést is, hogy lehet-e a mentelmi jogot részekre bontani és nemcsak a bűnvádi eljárás megindításához, de a megindított eljárás során újból kérni a ki-

adatást a vádlott képviselő személyére vonatkozó hatósági intézkedések (tanuzásra kényszerítés, a bíróilag kiszabott büntetés végrehajtása) megtehetése végett. Éles logikával fejti ki, hogy a mentelmi jog mindig valamely bűncselekmény miatti egész eljárásra vonatkozik, tehát ha a Ház egyszer felfüggesztette valamely képviselő mentelmi jogát, akkor ez érvényes az egész eljárásra s az ítélet végrehajtására is, vagyis a mentelmi jogot nem lehet az egyes perjogi cselekmények szerint felaprózni és két vagy több mentelmi jogot teremteni egy bűncselekmény miatt. A végrehajtás miatt külön kérni a mentelmi jog felfüggesztését, legnagyobb fokban sérti a bíróság presztizsét. A jogerősen kiszabott büntetés végrehajtása már többé nem tekinthető zaklatásnak. Nem abszurdum lenne-e, ha az elítélt képviselőre nézve a Ház megtagadná a kiadatást és az illető, aki jogerősen el van ítélve, törvényhozói jogokat gyakorolhatna.

Szomorú rezignációval mondja azonban, hogy szófecsérlés és szalmacsépelés lenne a mentelmi joggal de lege ferenda foglalkozni. A mentelmi jog ma már nem dogma, de valódi tabu s ennek az anarchisztikus intézménynek megszüntetését hiába várónók a parlamenttől, mert ez a jog az egyes képviselők hatalmi vágyát szolgálja. Egy reményünk lehet csak: a mentelmi jognak minél szorosabb magyarázata s annak a részletekben való revideálása, hogy annak révén valamikor mégis eljussunk a desveto birodalmába.

Varghának ezt a talán túlélés támadását a mentelmi jog, illetőleg a képviselők ú. n. felelőtlensége ellen megmagyarázzák az általa tollhegyre vett parlamenti kinövészek és elfajulások. Ezeket viszont megfejtik, ha nem is mentik, a rendkívüli idők és események, melyek a magyar parlamentárizmus terén is — úgy mint másutt is világszerte — éreztették romboló hatásukat a közerkölcsökre. Vargha tanulmánya mindenesetre időszerű volt és joggal vetette fel a parlamentáris rendszer reformjának problémáját, ami azóta több európai államban meg is történt, és pedig eléggé radikális irányban. Nálunk is a házszabályok revíziója többször napirendre került és ha a mentelmi jogot eddigelé nem érintettük is, de tökéletesen igazat kell adnunk Varghának, hogy az országgyűlési tagok kivételes jogállását minél szorosabban kell értelmezni és nem helyes kiterjesztőleg magyarázni.

VI. *Egyénisége.*

Végigtekintve Vargha Ferencnek ezeken a gyönyörű tanulmányain, az értekezések és felszólalások hosszú sorozatán s idegondolva még a fel nem sorolt rengeteg kisebb cikkeit, dolgozatait, ha most egységbe akarnám összefoglalni az ő szellemi munkásságát, ha legalább is effigie megmarkolni szeretném azt a

rendkívüli szellemi kincset, amit ő ezekben a munkáiban oly pazarul szórt közénk, hogy mindezekből az ő egyéniségének képét néhány vonással megrajzoljam, megvallom, szinte a félelem érzése fog el, képes leszek-e híven jellemezni azt a sokoldalú szellemet, a hatalmas jogászi elmét, az éleseszű gyakorlati büntető bírót és ügyészt, a páratlanul mélyen szántó kriminálpszichológust, a bölcs kriminálpolitikust, aki ezekből a tanulmányokból előtűnk áll. Erőm csekélységének tudatában mégis megkísérlem az ő szellemi arcképének megvázolását, hogy megalkothassuk magunkban azt az életformát, azt a nagyember típust, melynek ő megtestesülése volt közöttünk.

Tanulmányaiból mindenekelőtt előtűnk áll a kitünő büntetőjogász, az anyagi büntetőjognak és a bűnvádi eljárásnak egyaránt nagy mestere s különösen a büntető perjognak igazi vezéralakja. Emeli ezen a téren való nagyságát az, hogy ő egyaránt vezető szelleme volt a magyar büntető joggyakorlatnak és a magyar büntetőjog tudományának. El sem tudom dönteni, hogy mint gyakorlati ember, mint bíró és ügyész, vagy mint elméleti tudós és büntetőjogi szakíró volt-e nagyobb. De az bizonyos, hogy mind a gyakorlatban, a magyar büntető igazságszolgáltatásban, mind a magyar büntetőjogi, különösen a magyar büntető perjogi irodalomban az utolsó félszázad legelső mesterei közé számítandó.

Mint a büntetőjog gyakorlati munkását, bírót és ügyészt villámgyors észjárás, a bűnügyek szövevényeiből, sokszor azok gordiusi csomójából a lényegesnek, a döntő momentumnak első pillanatra megragadása és érvényesítése jellemzi. A tanuk összevissza beszédéből, sokszor már a tanu első szavából kivette, hogy érdemes-e annak a vallomására építeni vagy rögtön mellőzni kell vele a felesleges szószaporítást. A vádlottaknak néhány kérdés után szinte veséjükbe látott. A tárgyalásokat, a sok ceremóniával járó esküdtbírói főtárgyalásokat is, bámulatos gyorsasággal vezette. Szaktanácsi ügyek közül 4—5-öt is elvégzett azalatt, míg más tanácsok még mindig egynek a megoldásával bíbelődtek. Ugyanerről a gyors meglátásról és elintézésről lett ismeretes, mint kúriai tanácselnök is.

A törvényt tiszteletben tartotta, de még jobban tisztelte és szerette az anyagi igazságot. Élesen kikelt, a különben általa is nagyrabecsült Baumgarten Izidor törvény-imádása ellen, az ellen a vakbuzgó törvénytisztelet ellen, mely a törvény betűiből bálványt farag s képes egy rossz törvény merev alkalmazásával az anyagi igazságot megcsúfolni. Vargha nyíltan és bátran ostorozta az elavult rossz törvényeket, melyek talán már kezdetben sem feleltek meg a morális szükségletnek s melyeket évtizedek múltán sem helyeznek hatályon kívül s melyeknek pusztítását csendes lemondással, összetett kezekkel kell nézünk. (Ügyészség és politika

6. l.). Szerinte a törvény csak fogantyú, mellyel a bíró a lelkében élő igazságot érvényesíti. A törvény okos magyarázatával és az életnek megfelelő alkalmazásával kell azért segíteni a betűzsarnokságon. Ezért üldözte mindig a formalizmust, a betűrágást. Valósággal irtózott a Bp-nak taxatív felsorolásaitól, a kazuisztikus rendelkezésektől, melyek gúzsba kötik a bíró kezét és megrontják igazságérzetét. Mindig azt hirdette, hogy a kir. Kúria mint legfelső bíróság és mint a törvény szuverén értelmezője, bátran szóljon bele az alsó bíróságok téves minősítésébe vagy a helytelenül kiszabott büntetés kérdésébe.

Ő járt legelől a reformatió is peius tilalom avult dogmájának ostorozásában. A valóban nagy büntettesek, az állam és a társadalom rendjét megbontó közveszélyes büntettekkel szemben a kérelhetetlen szigorrt hirdette. Ellenben a kis bűnösök, a megtévedett, de erkölcsileg nem romlott jellemű egyénekekkel szemben igazságosnak és hasznosabbnak tartotta az enyhe büntetést, fiatalokkal szemben a profilaktikus intézkedéseket.

Mint kir. ügyésznek már korán kialakult lelkében a kir. ügyészség igazságszolgáltatási szerepe és jelentősége felől az az ideális felfogása, hogy ha az ügyészséget az alkotmányos és a polgári szabadságjogok védőpajzsa gyanánt, mint a törvényes rend őrért állítottuk fel, ennek gyakorlati megvalósítása csak akkor lehetséges, ha az ügyészségi szervezet függetlenné tesszük az igazságügyminisztériumtól, vagyis a politikától. Ennek az alap gondolatnak mélyenjáró kifejtése volt azután a koronaügyészi esküvétele alkalmával mondott hatalmas programbeszéde, melyben „a jog és az élet“ viszonyának nagyvonalú megrajzolása mellett mesteri vonásokkal mutat rá a koronaügyészségnek a jogegység kiépítése és fenntartása körüli fontos szerepére. Ez a beköszönő beszéde egy önálló tudományos értekezés a jognak az étellel való belső kapcsolatáról s különösen rohamosan változó időkben a jognak alkalmazkodásáról a változott viszonyokhoz. (L. Jogtud. Közöny 1923. évi május 15.).

De előttünk áll a bemutatott nagyobb tanulmányaiból a vérbeli tudós, a büntetőjogi tudományokon felül a bölcsészet s különösen az élettan és a lélektan fáradhatatlan bűvára, a legelső magyar kriminálszociológus is. Ő is büszkén mondhatta volna Bindinggel, hogy nem volt *csak* büntetőjogász. Nem készült bölcsésznek, nem is hallgatott a bölcsészeti karon, de az önszorgalomból, lelki szomjúságból áttanulmányozott rengeteg szociológiai és pszichológiai munkából leszűrte magában ezeknek a tudományoknak a gyakorlati igazságszolgáltatás terén is hasznosítható tanításait. Büntetőjogi dolgozataiban is — szinte akaratlanul — folyton hivatkozik ezekre a nagy bölcsészekre és szociológusokra. A leggyakorlatiasabb büntetőjogi szakkérdés megoldásához is a maga

élettani és lélektani tanulmányait és érveit állítja sorompóba, hogy meggyőzze kortársait a helyes és hasznos megoldás felől. Rodin „Penseur“-je jutott eszembe, mikor hallottam, hogy egyik kortársát, aki társalgás végett kívánt mellételepedni egy sétaút padjára, azzal a ridegnek látszó kéréssel lepte meg, hogy ne zavarja őt gondolataiban.

Böleselkedő szellemét igazolja az is, hogy a politika egyáltalán nem érdekelte. Amilyen szívesen bocsátkozott szakkérdések felett vitába, annyira került a politikai vitatkozásokat. Megvolt a maga véleménye a nagy politikai problémákról s véleményét négy szemközt kegyetlen őszinteséggel ki is fejezte pár szóval, de a napi politika efemer kérdéseivel nem törődött.

Annál jobban érdekelték a kriminálpolitika kérdései, azok a hatalmas szellemi mozgalmak, melyek pályája elején és közepén a büntetőjog gyökeres reformja érdekében megindultak. Ezek már az ő szociológiai és lélektani elmélkedéseihez méltó problémákat vetettek fel. Éppen ezen mély elmélkedések, a mai társadalmi tökéletlenségeken felülemelkedő gondolatai érlelték ki lelkeében a távolabbi jövő konturjait, amikor az emberiség jobban meg fogja érteni a tudomány megállapításait és követni fogja a fejlődés törvényeit, — amikor kiszabadítja magát az atavisztikus maradiságok béklyóiból s minden tekintetben hasznos és az ember erkölcsi hivatásához méltó életet fog élni.

Böleseleti elmélkedéseiben azonban mindig kitör belőle a jogász. Maga hangoztatja, hogy az ő élettani, lélektani és szociológiai levezetései, elképzelései egyelőre jámbor utópiák. Kedvenc mondása szerint százezer esztendőök fognak eltelni, míg az emberiséget minden téren a közhaszon és a célszerűség eszméi fogják vezetni. Addig tehát érzjük be a tatarozásokkal, a fennálló törvények hibáinak nyesegetésével és javítgatásával. Így volt ő igazságügyminisztériumi berendelése alatt és azután is kriminálpolitikai javaslataiban is higgadt, böles kodifikátor, a lehetőségeket, a társadalmi adottságokat mindig szeme előtt tartó óvalos reformator, kinek konkrét javaslatai legtöbbször megszívlelhetők és keresztülvihetők voltak. Az igazságügyminiszterek, valamint a miniszterérium ügyosztályai mindig nagy súlyt fektettek az ő véleményére és javaslataira és számos kifogását, óhaját szívesen honorálták a büntetőjogi törvényjavaslatok és rendeletek készítésénél.

Legyen szabad végül pár szót szólanom arról is, amit tanulmányai közvetlenül nem állítanak elénk, Vargha Ferencről, az emberről.

Hogy az ő élettani és lélektani tanulmányai nyomán induljak el, kezdem testalkatának és szellemi jellemvonásainak vázolásán. Testalkatára nézve Vargha a Kretschmer-féle pyknikus

testüek típusába sorozható. Zömök testű, középtermetű, egészséges, pirosarcú, jól táplált egyén volt. Mint az élettan buzgó bűvára, sokat adott a testi egészségére. Fialal korában gyengének látszó testi szervezetét rendszeres tornázással erősítette. Ezt egy időben túlzásba is vitte, úgy hogy a sok súlyemelőtetéstől kézreszketést kapott. Ez látszott meg kézírásán is. Hygiénikus életrendet, okszerű táplálkozást írt elő magának. Kiszámította minden élelmiszernek táperejét, kalóriáját, vitamin tartalmát s pedáns pontossággal tartotta magát azokhoz. Fialalabb korában sokat turistáskodott. Bejárta az osztrák kirándulóhelyeket, megmászta az ottani hegyeket. A budai hegyeknek is nagy barátja volt. Ez a tervszerűen, tudományos alapossággal kidolgozott életrendje eredményezte, hogy 82 éves koráig kitűnő testi és szellemi frissességgel járt-kelt közöttünk. A kisebb-nagyobb betegségeket, melyek néha meglepték, szívós teste elég gyorsan kiheverte.

Lelki alkata a fényes szellemi tehetségekkel megáldott, rendkívül éles eszű, túlságosan élénk, szinte ideges temperamentumot, a Kretschmer-féle zykhym típust állítja élénk. A szakadatlan munka, a hasznos tevékenykedés embere volt. Utálta a lusta, kényelemszerető embereket és az üres fecsegőket, az általa ú. n. nagy szájtehetségeket. A munka nem volt neki teher, sőt a legnagyobb szellemi élvezet. Ha egy-egy témát kiőrölt agyában, képes volt hajnalban felugrani ágyából s nekidőlt az írásnak és addig fel sem kélt íróasztalától, míg a dolgotat be nem fejezte. Okos beosztással a szellemi munka mellett mindennap végzett valami testi munkát is, fialalabb korában fafaragásokat, fényképezést, később a könyvkötészetet kultiválta nagy buzgalonmal.

Jellemének egyik legbecsesebb vonása volt a tárgyi igazsághoz való tántoríthatatlan ragaszkodása, az elfogulatlan igazságkeresés és a bátor, őszinte szókimondás. A maga kiforrott meggyőződését, véleményét rideg őszinteséggel kimondta nem csupán négy szem között, de nyilvánosan, értekezleteken, gyűléseken is. De sohasem vindikálta magának a csalhatatlanságot s nem ragaszkodott csökönyösen egyszer kimondott nézetéhez. Tisztelte a mások véleményét s ha meggyőződött ellenfelének az igazságáról, kész volt revidálni a magáét.

Emellett szellemes csevegő, társaságban kedves adomázó volt, aki megértette és megbocsátotta az emberek gyarlóságain való tréfákozást.

Mind hivatalos, mind magánéletében közismert jellemvonása volt a pedáns pontosság. Az okos, célszerű időbeosztásnak valósággal nagymestere volt. De ha ő maga mindig szigorúan, mindent pereckre kiszámítva végezte napi dolgait, úgy másoktól is ezt várta el. A pontatlan, rendetlen embereket nem szívelhette, annál jobban szerette a gyorsészjárású, ügybuzgó kollégáit és barátait.

Magánéletének van egy nagy cesurája. Az 1919-i nagy fordulás.

Életének a proletárforradalmat megelőző első, fiatalabb koráról közvetlen tapasztalatom nincs. Személyesen csak 1922-ben ismerkedtem meg vele. De részint saját elbeszéléséből, részint régi jó barátainak közléseiből tudom, hogy ez az első korszak volt életének derültebb, barátságosabb s ha lehet ezt mondani, mozgalmasabb szaka. Nemcsak fiatalsága, testi erejének teljessége miatt, de azért is, mert hiszen az ő ifjú és férfi kora volt Nagy-Magyarország felvirágzásának, jogi és társadalmi életünk erőteljes felfelé ívelésének boldog kora, ami a magyar intelligencia vezetőszemélyeit, a szellemi kiválóságokat a társadalmi kapillaritás törvényénél fogva nemes törekvésre, élénkebb társadalmi életre hangolta. Az 1867. utáni évtizedeknek ez a derült, alkotnivágyó légköre magával ragadta Varghát is. Újabb és újabb hivatali állásainak változatossága, a vidéki nagyobb városok, majd a budapesti társaság számos kiválóságával való megismerkedés folytán magánélete is élénkebb és változatosabb színt nyert.

Életének legboldogabb eseményét Komáromban élte át, ahol — kir. alügyész korában — sikerült elnyernie a nagynevű törvényszéki elnök, Pulay Gábor és szépséges felesége (Burián Malvin) leányának, a nagyműveltségű bájos, fiatal Lujzikának kezét, akivel azután a Mindenható kegyelméből 51 éven át a legideálisabban boldog házasság lett osztályrésze. Piatal feleségével Budapesten, Kecskeméten, majd újból és végleg Budapesten a fiatalabb bírói és miniszteriális gárda legelső személyeivel, azok családjával léptek meleg barátságba. Balogh Jenő, Rottenbiller Fülöp, Juhász Andor, Hazay Samu, Ladik Gusztáv, Polner Ödön, Moravcsik Emil és több más kedves családdal jártak össze kellemes baráti szórakozásokra. Vargha mint sziporkázó szellemű fiatal ember lelke volt ennek a baráti körnek s a budai hegyek szép pontjaira tett kirándulásokon sok vidám délutánt töltöttek együtt. A nyári szabadságidőt feleségével együtt az ausztriai szép fürdőhelyeken vagy az Északi-tenger mellett, többször Abbáziában töltötték.

Magánéletüknek ezt a boldog korszakát megszakította a világháború kitörése, majd a kommunista forradalom és gazdasági összeomlásunk. A proletárdiktatúra rettenetes öl hónapja egyenesen katasztrófális hatású lett ő rájuk is. Varghát is sok kelemetlenség érte a hatalom bitorlói részéről. Mint közismert szigorú bírót állandó zaklatásokkal gyötörték. Ez a váratlan fordulat, majd a trianoni csapás alapján megrendítették Vargha lelkiületét. A proletárdiktatúra utáni politikai bűnperekben végső fokon az ő tanácsa elé kerültek oly ocsmány bűnügyek, melyek részleteinek megismerése megutáltatta vele a műveletlen tömeget

és a félművelt agitátorokat. Évekkel később, mikor ezeket a tapasztalatait nekem elbeszélte, rendszerint izgalomba jött a sok kellemetlen emlék hatása alatt.

Nagyon érthető, hogy ez a nyomott hangulat szinte emberkürölővé tette Varghát s csak a legbizalmasabb néhány barátjával tartotta fenn az összeköttetést. Beletemetkezett könyvtárába s az újabb filozófiai és lélektani nagy munkák tanulmányozásával foglalta el elméjét. Ekkor írta éles tanulmányait e szörnyű korzak büntetéseiről.

1923-ban koronaügyésszé kineveztetése mégis felhangolta lelkét s örömmel és szokott pedáns pontossággal látta el ezt a legmagasabb hivatalát is. Helyetteseivel meleg baráti viszonyt tartott fenn. Nyugalombavonulása után még inkább visszavonultan éltek feleségével. Egyedüli szórakozásuk a nyári időszak javarésznének Parádon, néhány meghitt baráttal együtt élvezése képezte. Parádot annyira megszerették, hogy hazajövetelkor már előre megrendelték a jövő nyárra a megszokott szobájukat, sokáig a Juliette villában, később az Erzsébet épületben. Még a folyó évi júliust és augusztus nagyobb felét is ott töltötték. De augusztus vége felé meghülése miatt a megállapítottnál hamarabb hazajöttek. Testi ereje, szellemi frissesége még egy hónapig fenntartotta rugékonyságát. Míg azután szeptember végén néhány napi gyengélkedés után jóságos felesége karjaiban csendesen elszenderült.

51 évi boldog házas együttélésüknek megható befejezése volt ez a csendes búcsúzás egymástól. Már évekkal előbb minden apró részletre kiterjedő figyelemmel intézkedett temetéséről, a halála utáni teendőkről, hogy feleségének majd ezekkel se legyen baja. Házassági életük valóban a Philemon és Baucis, egymásnak élő és egymással egybeforrott két összhangzó lélek élete volt. Gyermeük nem lévén, szeretettel és gyöngédséggel keresték folyton egymás kedvét. Gyöngédebb férjet, éppúgy férjének élő, annak lelkét megértő és minden gondolatával férjén csüggő hűségesebb feleséget alig lehet elképzelni náluk. Utolsó két szava is imádot feleségéhez intézett bátorítás volt.

A nagy bíró, a nagy tudós, a nagy író szíve szeptember hó 30-án megszünt dobogni. Élete mint egy jól végzett és szépen befejezett harmónikus élet mintaszerű képe, mint egy mindhalálíg munkás, gazdag eredményű szép élet emléke marad emlékeztünkben. Tanulmányainak hosszú sorozata fel fogja tartani nevét a magyar jogi irodalom történetében akkor is, amikor egyénisége a mult idők ködébe vész el, mert a későbbi jogásznemzedékek is nagy lelki haszonnal és gyönyörűséggel fogják azokat forgatni.

Áldott legyen emlékezte!

